

**SAAMELAINEN
VARHAISKASVATUSSUUNNITELMA**

SISÄLLYSLUETTELO	SIVU
ESIPUHE	4
1. SAAMELAISET SUOMESSA	5
2. SAAMELAISEN VARHAISKASVATUKSEN ARVOT JA TAVOITTEET	6
3. SAAMEN KIELI VARHAISKASVATUKSESSA	7
3.1. Saamen kieli ensimmäisenä tai toisena kielenä	7
3.2. Saamen kieli kielipesäkielenä	8
3.3. Saamen kielen oppimisen yhteiset tavoitteet	8
3.4. Arkipäivän esimerkkejä kielen oppimisen edistämiseksi	9
4. SAAMELAINEN KULTTUURI JA IDENTITEETTI	10
4.1. Saamelainen lapsuus ja kasvatus	10
4.2. Saamelaisten kulttuuriarvojen välittäminen	10
4.2.1 Identiteetti	11
4.2.2 Yhteisöllisyys	12
4.2.3 Luontoyhteys	13
4.2.4 Perinteiset elinkeinot ja toimeentulo	13
4.2.5 Sukupuolten välinen tasa-arvo ja ihmisyyys	15
4.2.6 Rauha ja sovinnollisuus	15
4.2.7 Monikulttuurisuus	15
4.3. Saamelainen musiikki, tanssi, kertomusperinne, taide ja kirjallisuus	16
5. SOSIAALISUUS, LEIKKI, LIKKUMINEN JA OPPIMINEN	17
5.1. Oppiminen, leikki ja liikkuminen	17
5.2. Yhdessä toimiminen ja huolenpito	18
5.3. Päivittäiset toiminnot, ruokailu ja kasvuympäristö	18

6. SAAMELAISEN VARHAISKASVATUKSEN SUUNNITTELU, TOTEUTTAMINEN, OHJAUS JA ARVIOINTI	19
6.1. Varhaiskasvatustoiminnan suunnittelu	19
6.2. Varhaiskasvatuksen toteuttaminen	20
6.3. Varhaiskasvatuksen ohjaus	20
6.4. Toiminnan arviointi	21
6.5. Turvallisuussuunnitelma	21
6.6. Erityinen tuki varhaiskasvatuksessa	22
6.7. Esiopetus	22
7. YHTEISTYÖ JA VASTUU	23
7.1. Kasvatuskumppanuus vanhempien ja suvun kanssa	23
7.2. Moniammatillinen yhteistyö	23
7.3. Alueellinen ja rajat ylittävä yhteistyö	23
8. SAAMELAISEN VARHAISKASVATUKSEN KEHITTÄMINEN	24
8.1. Varhaiskasvatuksen henkilöstön saatavuus, koulutus ja osaaminen	25
8.2. Varhaiskasvatuspalvelujen monimuotoisuus	25
Lähteet	26
Liite 1. Varhaiskasvatusta ohjaavat sopimukset ja lait	27
Liite 2. YK:n lapsen oikeuksien sopimus lyhyesti	28
Liite 3. Saamenkieliset varhaiskasvatusyksiköt Suomessa	29
Liite 4. Saamelaisen varhaiskasvatussuunnitelman laatimiseen osallistuneet henkilöt	30

ESIPUHE

Saamelaisten kotiseutualueen kunnissa Enontekiöllä, Inarissa, Sodankylässä ja Utsjoella on toteutettu Saamelaiskäräjien esityksestä saamelaisten/saamenkielisten sosiaalipalvelujen kehittämisyksikköhanke ajalla 1.9.2007-31.12.2009. Hanke on ollut osa Pohjois-Suomen sosiaalialan kehittämisohjelmaa. Kunnat käynnistivät hankkeen laatimalla yhteistyösopimuksen.

Sosiaali- ja terveysministeriö on rahoittanut hanketta kielellisten ja kulttuuristen vähemmistöjen sosiaali- ja terveyspalvelujen edistämisen -painoalueelta. Inarin kunnan sosiaali- ja terveyslautakunta on vastannut hankkeen hallinnoinnista. Saamelaiskäräjät, Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus ja Sámisoster ry ovat olleet mukana toiminnassa.

Hanke on ensimmäinen saamelaisalueen kuntien ja Saamelaiskäräjien yhdessä toteuttama hanke, jossa kehitetään sosiaali- ja terveyspalveluja kuntien palvelutuotantoyksiköissä huomioiden asiakkaiden osallisuus. Hankkeen yhtenä kehittämisen tavoitteena on ollut saamelaisen päivähoiton kehittäminen.

Saamelaisen varhaiskasvatuksen kehittämistyö käynnistyi hankkeessa muodostetun saametiimin asiantuntijajäsenten toimesta. Kehittämistyöstä on vastannut Inarin kunnan päivähoiton johtaja. Saamelaisen varhaiskasvatussuunnitelman laatimiseen perustettiin kehittämistyöryhmä, joka kokoontui säännöllisesti. Puheenjohtajana toimi Utsjoen kunnan saamelaisen varhaiskasvatuksen ohjaaja. Varhaiskasvatushenkilöstön edustajat kaikista kieliryhmistä ja saamelaisalueen kunnista osallistuivat kehittämistyöryhmän toimintaan.

Varhaiskasvatuksen kehittämistoiminta käynnistettiin aluksi kartoittamalla saamelaisalueen varhaiskasvatussyksiköiden tilanne ja haastatteleamalla henkilöstöä. Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kunnissa järjestettiin vanhempainiltoja, joissa keskusteltiin saamelaisen varhaiskasvatuksen sisällöllisestä kehittämisestä ja saamelaisuuden huomioimisesta varhaiskasvatussuunnitelmassa. Saamelaisalueen varhaiskasvatushenkilöstö osallistui hankkeen aikana järjestettyihin viiteen kehittämis- ja koulutuspäivään. Saamelaisalueelle on muodostunut hankkeen aikana saamelaisen varhaiskasvatuksen henkilöstön yhteistyöverkosto, joka on vahvistanut henkilöstön osaamista ja saamelaiskulttuurin huomioimista työssä sekä edistänyt kuntien ja saamelaiskäräjien välistä yhteistyötä.

Kehittämishankkeessa on tehty ensimmäinen saamelaisalueen yhteinen saamelainen varhaiskasvatussuunnitelma yhteistyössä, henkilöstön, vanhempien ja eri asiantuntijoiden kanssa. Varhaiskasvatussuunnitelma esitetään otettavaksi käyttöön saamelaisten kotiseutualueen kunnissa ja muualla Suomessa. Saamelainen varhaiskasvatussuunnitelma täydentää valtakunnallista ohjausta.

Saamelaisen varhaiskasvatussuunnitelman tarkoituksena on ohjata saamelaisen varhaiskasvatuksen laatua ja sisällöllistä toteuttamista sekä edistää palvelujen yhdenvertaista toteutumista.

Saamelainen varhaiskasvatussuunnitelman laatimisprosessi on ollut osa laajaa saamelaisalueen yhteistä kehittämistyötä. Suunnitelmaa on tarpeen edelleen kehittää käytännön läheisemmäksi yhteistyössä saamelaisalueen henkilöstön, vanhempien ja eri yhteistyötahojen kanssa. Kehittämistyön toimintamalli ja tehtävät ovat olleet tekijöilleen antoisa prosessi. Osallistujat ovat olleet hyvin sitoutuneita yhteiseen toimintaan. Yhteisenä tavoitteena on jatkaa ylikunnallista yhteistyötä palveluita järjestettäessä.

1. SAAMELAISET SUOMESSA

Saamelaiset ovat Euroopan unionin alueen ainoa alkuperäiskansa, jolla on oma historia, kieli, kulttuuri, elämäntapa ja identiteetti. Saamelaiset ovat asuttaneet Skandinavian ja Suomen pohjoisosaa sekä Kuolan niemimaan sisäosia jo ennen nykyisten valtioiden ja valtionrajojen muodostumista. Tätä aluetta kutsutaan saamenmaaksi. Saamelaisia on neljän valtion alueella laskutavan mukaan 60 000–100 000 henkeä. Suomessa saamelaisia asuu Saamelaiskäräjien vuoden 2007 tilastojen mukaan 9350 henkeä, joista noin 38,3% asuu saamelaisten kotiseutualueella (3577). Kotiseutualueella tarkoitetaan Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kuntien alueita sekä Lapin paliskunnan aluetta Sodankylän kunnasta. Loput saamelaisista asuvat kotiseutualueen ulkopuolella muualla Suomessa (5129) ja ulkomailla (644).

Suomessa puhutaan kolmea eri saamen kieltä; inarinsaamea, koltansaamea ja pohjoissaamea. Arvioiden mukaan vajaa puolet saamelaisista puhuu saamea. Pohjoissaamea käyttää 70-80 % sekä inarinsaamea ja koltansaamea kumpaakin alle 15 % saamenkielisistä saamelaisista. Vuoden 2007 tilastojen mukaan jo yli 70 % alle 10-vuotiaista saamelaislapsista asuu saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella.

Saamelaisten tulevaisuuden visiona on, että saamelaisilla alkuperäiskansana on elävä saamen kieli ja vahva yhteisöllisyys, jotka ylläpitävät, vahvistavat ja edistävät saamelaiskulttuurin ja kulttuuriin kuuluvien elinkeinojen säilymistä ja kehittämistä sekä saamelaisten elämäntavan, perinteisen tietämyksen ja perinteisten taitojen välittymistä uusille sukupolville. Saamelaisilla on terve itsetunto ja vahva yhteenkuuluvuuden tunne¹.

Inarinsaamelaiset

Inarinsaamelaiset asuvat yhden valtion ja yhden kunnan sisällä. Inarinsaamelaisten perinteinen asuma-alue on Inarijärven ympäristö. Perinteinen inarinsaamelainen elämänmuoto käsitti tyypillisimmillään luontaistaloutteen perustuvan talonpidon, jossa toimeentulo muodostui kalastuksesta, poronhoidosta, karjanhoidosta ja maanviljelystä ja metsästyksestä.²

Inarinsaamelaiset ovat sopeutuneet hyvin nyky-yhteiskuntaan. Saamelainen elämäntapa ja arvot eivät ole kadonneet, vaan niistä voi tunnistaa merkkejä nykyisinkin. Perinteisistä elinkeinoista, kuten kalastuksesta ja poronhoidosta saavat monet yhä toimeentulonsa.

Inarinsaamen kieli on aina ollut vähemmistöasemassa: sen puhujamäärä lienee ollut korkeimmillaan tuhatkunta puhujaa³. Vuonna 1997 Inarinsaamen kielen yhdistys perusti kielipesän (*kielâpiervâl*), jolloin nuorin kielenpuhuja oli teini-ikäinen. Kielipesän ansiosta kielen katoaminen on pysähtynyt ja alkanut elpyä. Inarinsaamen kielen puhujien määrä on Saamelaiskäräjien tilaston mukaan n. 300.

Kolttasaamelaiset

Kolttasaamelaiset ovat Kuolan niemimaan alkuperäisväestöä, jotka ovat toisen maailmansodan seurauksena menettäneet perinteiset sukualueensa Petsamossa. Kolttasaamelaiset kuuluvat itäsaamelaisiin kielensä ja perinteidensä puolesta. Kolttasaamelaiset ovat uskonnoltaan ortodokseja.⁴ Itäisiä piirteitä on nähtävissä mm. pukeutumisessa, juhla- ja tapaperinteessä ja

¹ Saamelaiskäräjät 2006:4.

² Morottaja

³ Olthuis 2003:568.

⁴ Jefremoff

ruokaperinteessä. Kolttasaamelaisilla tärkeitä yhteisöllisyyttä lisääviä tekijöitä ovat mm. teekulttuuri, perinteiset leikit, kolttakatrillitanssi, helmikirjonta, juurityöt ja raanun kudonta.

Kolttasaamelaisten saivat toimeentulonsa pääasiassa pyyntitaloudesta. Poronhoito sopeutettiin kalastukseen ja metsästyksen. Nykyisin perinteisistä elinkeinoista porotalous on merkittävä toimeentulonlähde pääasiassa Sevettijärven alueella.

Kolttasaamelaiset ovat vuosisatoja päättäneet asioistaan yhdessä kyläkokouksissa (sijddsååbbar). Vanha asioidenhoitomenetelmä toimii nykyäänkin; kolttien asioita hoitavat kolttien luottamusmies ja kolttaneuvosto. Kolttien ja koltta-alueen elinolojen, toimeentulomahdollisuuksien ja kulttuurin ylläpitämiseksi ja edistämiseksi on voimassa kolttalaki, jossa säädetään laina- ja avustustavoista muun muassa kalastuksen ja poronhoidon sekä koltta-alueen palveluiden edistämiseksi.

Kolttasaamelaisia arvioidaan olevan nykyisin Suomessa noin 700 henkeä. Kolttasaamelaiset asuvat Inarin kunnan itäosissa, Inarijärven etelä-, kaakkois- ja koilliskulmalla, ns. koltta-alueella. Heistä noin kolmannes asuu saamelaisalueen ulkopuolella. Koltansaamen puhujien määrää on yli 350. Koltansaamen kielen elvyttämiseksi on toteutettu lyhytkestoisia kielenelvytystoimia vuodesta 1993 alkaen. Koltansaamen kieli on Suomessa puhuttavista saamen kielistä uhanalaisin. Vuonna 2008 on kielen elvyttämiseksi aloitettu Ivalossa kielipesätoiminta.

2. SAAMELAISEN VARHAISKASVATUKSEN ARVOT JA TAVOITTEET

Varhaiskasvatuksessa lähtökohtana on lapsen edun ja oikeuksien turvaaminen. Varhaiskasvatuksella on suuri merkitys myös lapsen hyvinvoinnin ja terveyden edistäjänä. Tässä suunnitelmassa varhaiskasvatus ymmärretään varhaiskasvatuksen valtakunnallisten linjausten mukaisesti sisällöllisenä terminä. Varhaiskasvatus määritellään lapsen eri elämänpiirissä tapahtuvaksi kasvatukselliseksi vuorovaikutukseksi, jonka ensisijaisena tavoitteena on edistää lapsen kokonaisvaltaista hyvinvointia⁵.

Saamelaisella varhaiskasvatuksella on merkittävä rooli niin lasten saamen kielen ja saamelaisen identiteetin vahvistamisessa kuin myös saamelaisten säilymisessä omana kansanryhmänä. Saamen kielen opettamis- ja elvyttämistä on jaettava kodin, varhaiskasvatuspalvelujen ja perusopetuksen kesken.

Saamelaisella lapsella on oikeus saada tukea varhaiskasvatuspalveluissa kasvaakseen oman kulttuurinsa jäseneksi ja omaksuakseen saamelaisia tietoja, taitoja, tapoja ja arvoja. Saamelainen varhaiskasvatus toiminta perustuu saamelaisiin arvoihin, jotka ovat erityisesti kieli, suku, yhteisö, vahva identiteetti, luonto, perinteiset elinkeinot, sukupuolten välinen tasa-arvo ja ihmisyyden, monikulttuurisuus, rauha ja sovinnollisuus.

Saamelaisen varhaiskasvatuksen päämääränä on ihminen, joka on itsenäinen, vastuullinen, sosiaalinen, luonteeltaan ja taidoiltaan monipuolinen ja jolla on omaa tahdonvoimaa ja arvointikykyä ja joka pärjää uudenaikaisessa yhteiskunnassa.

⁵ Stakes 2005:13.

3. SAAMEN KIELI VARHAISKASVATUKSESSA

Kieli on ihmisen ajattelun ja vuorovaikutuksen perusta. Kielen avulla ihminen tulee tietoiseksi itsestään, muodostaa omat käsityksensä ja myös kommunikoi ympäristön kanssa. Tällä tavalla kieli rakentaa yhteistä maailmaamme ja kulttuuriamme. Saamelaiset ovat asuinalueillaan luonnostaan olleet kanssakäymisissä eri kielten ja kulttuurien kanssa ja tästä johtuen ovat usein monikielisiä ja arvostavat hyvää kielitaitoa.

Saamen kielellä tarkoitetaan kaikkia Suomessa puhuttavia saamen kieliä, pohjois-, inarin- ja koltansaamen kieltä. Suomen saamen kielet kuuluvat kansainvälisen luokituksen (UNESCO Red Book) mukaan uhanalaisiin kieliin. Suomessa puhuttavat inarin- ja koltansaame luokitellaan vakavasti uhanalaisiin kieliin. Saamen kieli on otettu vuonna 2002 EU:n komission vakavasti uhanalaisten kielten ohjelmaan. Saamen kielten pääuhka on sitä ympäröivä enemmistökieli ja kulttuuri.

Saamen kielten säilyminen edellyttää, että yhteiskunta luo kielten säilymiselle ja kehittymiselle riittävät edellytykset. Tämä edellyttää kaikkien saamen kielten kohdalla positiivisia erityistoimia. Kielten säilyminen edellyttää myös sen yhteisön jäsenten tietoisuuden heräämistä, joka näkyy perheen kielen valinnassa. Alkuperäiskansan kielten käyttömahdollisuuksien vahvistaminen kaikilla elämän alueilla on tärkeää kielen säilymiselle ja kehittymiselle. Saamenkielinen päivähoito tai kielipesä voi olla lapsen ainoa saamenkielinen ympäristö.

Saamenkieliseen päivähoitoon tulevien lasten saamen kielen hallinta voi olla hyvinkin eri tasoilla. Pohjoissaamenkielisessä päivähoitossa kielitaidoiltaan eritasoiset lapset sijoittuvat samaan ryhmään. Erityisenä haasteena onkin se, miten varhaiskasvatuksessa huomioidaan lapsen kielelliset tarpeet monimuotoisessa lapsiryhmässä, jossa on erilaisia oppijoita ja joiden kielitaidon taso ja tuen tarpeet vaihtelevat paljon. Mikäli kielen omaksumisen tukemiseen ei kiinnitetä riittävää huomiota, tilanne voi johtaa saamenkielisen lapsen kielen vaihtumiseksi suomen kieleen. Kaikissa varhaiskasvatuspalveluissa tulee varmistaa lapsen yhdenvertainen oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin.

3.1. Saamen kieli ensimmäisenä tai toisena kielenä

Vähemmistöasemassa oleville on tärkeää oman äidinkielen oppimisen lisäksi sen säilyminen. Äidinkieli on ihmiselle side omaan kulttuuriin, identiteettiin ja sukuun. Sillä on merkitystä myös tiedon, ajattelun ja luovuuden kielenä. Kieli on tärkeä kaikessa varhaiskasvatustoiminnassa, se on vuorovaikutuksen väline ja avain kaikkeen oppimiseen.

Suomessa on saamelaisperheitä, joissa lapsen ensikielenä on saamen kieli, joka on samalla myös molempien vanhempien äidinkieli ja perheen kotikieli. Lapsi oppii suomen kielen myöhemmin tavallisesti kouluun mennessään. Varhaiskasvatuksessa lapsi voi kehittää ja vahvistaa saamen kieltä monipuolisten kielenkäyttötilanteiden kautta.

Useimmat saamelaislapset kasvavat kahden kielen ja kulttuurin perheissä. He omaksuvat kaksi- tai jopa kolme kieltä syntymästään lähtien. Saamenkielisellä varhaiskasvatuksella on keskeinen rooli lapsen simultaanisen⁶ monikielisyys ja kielellisen identiteetin tukemisessa niin, että lapsi saavuttaa kouluun mennessä hyvän kielitaidon osallistuakseen saamenkieliseen opetukseen.

⁶ samanaikainen

3.2. Saamen kieli kielipesäkielenä

Kielipesä on alle kouluikäisille kielivähemmistön tai alkuperäiskansan lapsille tarkoitettu päivähoitopaikka, jossa uhanalainen kieli pyritään siirtämään lapsille puhumalla sitä heille koko ajan alusta lähtien, vaikkeivät he ymmärtäisikään kieltä kielipesään tullessaan. Kielipesässä käytetään kielikylypymenetelmää. Kielipesätoiminta on osoittautunut hyväksi keinoksi uhanalaisten kielten elvyttämisyrittämissä.⁷

Kielipesässä puhutaan vain saamen kieltä, eikä henkilöstö käännä puhetta suomen kielelle edes alussa, kun lapset eivät vielä heitä ymmärrä. Kielen omaksumista tuetaan havainnollistamalla puhetta elein, äänenpainoin, kuvin, esinein, lauluin ja liikkein. Myös henkilökunta puhuu keskenään vain kielipesäkieltä.

Passiivisen kielitaidon kehittyessä lapsi rohkaistuu vähitellen aktiiviseen puheen tuottamiseen. Lapsen annetaan omaksua kieltä omaan tahtiinsa. Lasten keskinäisenä kielenä on usein suomen kieli. Haasteena onkin saada lapset kommunikoimaan myös keskenään saamen kielellä.

3.3. Saamen kielen oppimisen yhteiset tavoitteet

Päivittäisten toimintojen yhteydessä kieli toimii välineenä, ei itseisarvona. Varhaiskasvatuksessa lapsen kielen kehittymistä edistetään erilaisten toimintojen kautta. Varhaiskasvatuksessa lapsi

- vahvistaa saamelaista identiteettiään ja kulttuuriaan
- kehittää monipuolisten kielenkäyttömahdollisuuksien avulla kieltään päivittäisissä toiminnoissa; lapsi keskustelee, kyselee ja kertoo omista ajatuksistaan, tunteistaan, toiveistaan
- saa laajasti tietoa ja kokemusta omasta kielestä, kulttuuriperinnöstä ja historiasta ja kokee sen arvokkaaksi
- rohkaistuu käyttämään ja kehittämään aktiivisesti kieltä
- kehittää kielellistä tietoisuuttaan

Lapsen kielenoppimisen kannalta on tärkeää, että perhe, suku ja yhteisö suhtautuvat kielen oppimiseen myönteisesti ja tukevat sitä aktiivisesti.

Lapsen saamen kielen vahvistamisen välineet:

- tarinat, kertomukset, sadut, lorut, arvoitukset, runot
- roolileikit, nukketheateri, näytteleminen
- musiikki, joiut, leuddit, livdet, laulut
- radio, videot, lehdet, kirjat, pelit, televisio
- vanhempien, sukulaisten ja yhteisön kanssa perinteiseen vuotuiskiertoon liittyvät monipuoliset kielenkäyttötilanteet: työt, käsitöiden tekeminen, luonnossa liikkuminen, laavustelu, retket, tapaamiset, vierailut ja tapahtumat
- kirjoitetun saamen kielen näkyminen yksikön fyysisessä ympäristössä (ilmoitukset, julisteet, kuvataulut, kyltit jne.)
- kirjastossa ja museossa vierailut
- vuorovaikutus eri-ikäisten saamelaislasten kanssa
- yhteistyö muiden varhaiskasvatusyksiköiden, kielikummiin, saamelaisen median, seurakunnan ja järjestöjen kanssa
- vanhemmille suunnatut keskustelu- ja koulutustilaisuudet

⁷ Pasanen 2003:33.

3.4 Arkipäivän esimerkkejä kielen oppimisen edistämiseksi

Myönteinen, turvallinen ilmapiiri sekä aikuisen ja lapsen välinen luottamus ja tasa-arvo rohkaisevat lasta aktiiviseen kielenkäyttöön. Lapsen kielellisen tietoisuuden kehittymiseksi lapsella tulee olla paljon monipuolisia kielenkäyttömahdollisuuksia kaikkien toimintojen yhteydessä. Lapsen kielellinen tietoisuus kehittyy kielellä leikkiessä, loruillessa, laulaessa ja erilaisiin kielen muotoihin tutustuessa. Kielellinen tietoisuus luo pohjan luku- ja kirjoitustaidolle.

Aikuinen voi usein huomaamattaan puhua lapselle kannustamatta häntä vastavuoroiseen puheeseen. On tärkeää keskustelussa antaa aikaa lapsen omille ajatuksille ja kertomuksille. Aikuinen tulee tietoisesti kiinnittää huomiota omaan kielenkäyttöön, jotta se olisi mahdollisimman monipuolista. Lasten kanssa voi päivittäin harjoitella kieltä yhdessä mm. laulujen, laululeikkien ja lorujen avulla.

Lasten kielenkäyttötilanteiden monipuolistamiseksi lapset voidaan jakaa pienryhmiin esimerkiksi iän mukaan. Usein ne lapset, joilla saamen kieli ei ole vielä kovin vahva, puhuvat keskenään mielellään suomea. Ryhmiä muodostettaessa nämä lapset laitetaan eri ryhmiin saamen kielen käytön vahvistamiseksi. Pienryhmissä on enemmän aikaa käsitellä lapsen omia kokemuksia, tunteita tai vain tarinoita. Kieltä opettelevien lasten kanssa tunteiden esille tuomisessa käytetään apuna kuvia, liikkeitä, ääniä, eleitä ja kerrotaan samalla millaiset käsitteet niihin kuuluvat. Arka lapsi tarvitsee enemmän aikaa ja tukea puhumisessa. Siksi on tärkeää, että kaikki keskustelutilanteet hänen kanssaan hyödynnetään aktiivisesti. Tasavertaisen ja turvallisen kontaktin luomiseksi työntekijä voi asettua fyysisesti lasten tasolle lattialle. Lapset ottavat helpommin kontaktia ja aikuinen voi keskittyä kuuntelemaan ja keskustelemaan heidän kanssaan. Aikuinen ohjaa aktiivisesti lasten leikkiä tilanteita tukien samalla lasten saamen kielen käyttöä. Pienille lapsille puhutaan paljon eri hoitotilanteissa (mm. vaipan vaihdon, peseytymisen ja pukeutumisen yhteydessä) nimeten samalla eri ruumiinosia ja asusteita.

Käytännön esimerkkejä kielellisen tietoisuuden kehittämiseksi⁸:

Kielen äännerakenne:

Lorujen ja laululeikkien avulla lapsi tutustuu saamen kielen äänneisiin ja sääntöihin, miten erilaisia äänneitä voi yhdistellä. Erilaisten sanapareja (sanaparit, jotka erottuvat toisistaan yhden äänneen perusteella) sisältävien loruja avulla voidaan antaa lapselle vihjeitä siitä miten äänneitä käytetään sanojen erottelemiseen. Tällaisia loruja ovat mm pohjoissaamassa:

- *Hutkás Heaikkaš, Gussa Guossa-Gessa⁹, Čieža čáppa čáhppes cizáža, Čáhči¹⁰*

Sanojen rakentuminen:

Lapsen tietoisuutta sanojen muodoista ja sanojen rakentumisesta voidaan edistää erilaisilla harjoituksilla;

- yhdyssanaharjoitukset, esimerkiksi pohjoissaamassa; *guollemuorra - muorraguolli*
- luonnonääniä muistuttavat sanaharjoitukset. Esimerkiksi pohjoissaamassa; *Dappasii gappasii duike¹¹*
Eallu-laulu¹²

Kielen lauserakenne:

Lapsen tietoisuutta siitä miten sanat liittyvät toisiinsa lauseiksi voidaan edistää erilaisilla loruilla. Esimerkiksi pohjoissaamassa; *Lei oktii áhkku* (aikamuodot), *Beahká viessu* (relatiivilause)¹³, *Meahcci eallit* (verbien persoonamuodot), *Okta guolli vuodjá* (verbien taivutus)¹⁴

⁸ Aikio 2000:179-190.

⁹ Sätneštullamat –kirja

^{10,13} Suga suga su-kirja

^{11,12} Cuonjæatni hoahkamát–kirja

¹² Ánde ja Risten jagi fárus –kirja

4. SAAMELAINEN KULTTUURI JA IDENTITEETTI

4.1. Saamelainen lapsuus ja kasvatusta

Perinteisesti saamelaisperheissä vanhemmilla ja lapsilla muodostui läheinen suhde yhteisten päivittäisten askareiden lomassa. Lapsia ohjattiin samalla, kun aikuisilla oli omat työnsä. Leikkiessään lapsi oppi sosiaalisia taitoja, tekemään työtä ja käyttämään luonnon rikkauksia ja tulemaan toimeen ankarissa luonnonolosuhteissa. Saamelaisessa kasvatuksessa painotettiin sosiaalista huomiokykyä, toisten huomioon ottamista sekä työn ja leikin kautta oppimista. Saamelaiskasvatusta kuvasi erityisesti epäsuora kasvatusta. Lapset oppivat huomaamatta ottamaan vastuuta tekemisistään ja olemisestaan yhdessä perheen ja ympäristön kanssa.

Saamelaisesta kasvatuksesta on vielä heijasteita nykypäivän kasvatuksessa. Lapsi kasvatetaan kohtelevaan kaikkia ihmisiä arvonnalla. Kunnioituksen tulee ihmisten lisäksi kohdistua luontoon. Lapsia ei suoranaisesti neuvota vaan kerrotaan tapahtumia ja tarinoita mitä muille on tapahtunut. Ihmisen kasvun ja kehityksen tavoitteena on monipuolinen persoonallisuus ja laaja-alainen osaaminen. Näiden ominaisuuksien kehittämiseksi kasvatustoimilla pyritään kehittämään lapsen havainnointi- ja itsearviointikykyä, jotta hän pärjäisi uusissa yllättävissä tilanteissa. Vahva itsetunto, selkeä minäkuva ja vahva identiteetti auttavat lasta toimimaan omien edellytystensä ja taitojensa mukaan sekä itselleen luontevalla tavalla. Hyvä suuntautumiskyky metsässä liikkua, keskusteluissa ja ajattelussa ovat välttämättömiä hyvän elämänhallinnan kannalta.¹⁵

Saamelaisessa kasvatuksessa arvostetaan hyvän havainnointi- ja arviointikyvyn lisäksi vahvaa itsetuntoa ja identiteettiä, laaja-alaista osaamista, sopeutuvuutta, sosiaalisuutta ja kohtuullisuutta.¹⁶ Kokonaisvaltaisena tavoitteena on edistää lapsen itsenäistä elämässä pärjäämistä yksin ja yhdessä muiden kanssa. Itsenäinen selviytyminen edellyttää käytännön taitojen hallinnan lisäksi psyykkistä valmiutta ja uskoa siihen, että jaksaa, osaa ja löytää ratkaisut ongelmiin ja luottaa siihen, että kaiken voi oppia.¹⁷

Saamelaisessa yhteisössä perinteisesti suvulla ja yhteisöllä on lapsen kasvatusoikeus ja –vastuu.

4.2. Saamelaisten kulttuuriarvojen välittäminen

Saamelaisia yhdistävät kulttuuriset arvot kuten kieli, identiteetti, luonto ja suku. Saamelaiseen kulttuuriin kuuluvat myös perinteiset elinkeinot kuten poronhoito, kalastus, metsästys, keräily ja käsityöt. Kulttuuria on myös saamelainen elämäntapa.

Saamelaisten elämäntapa, kulttuuri ja perinteiset elinkeinot ovat muuttuneet ajan myötä. Perinteisten tietojen ja taitojen oppiminen ei siirry enää perheessä luonnostaan lapsille. Saamelaisen kulttuurin säilyminen edellyttää nykyisinkin perinteisten tietojen ja taitojen, sekä henkisen pääoman siirtymistä tuleville sukupolville.

Saamelainen perinteinen tietämys on kokonaisuus, joka on sidoksissa ihmiseen ja luontoon. Saamelaiset tiedot, taidot ja arvot välittyvät pääasiallisesti toimintojen ja tunteiden kautta sekä suullisena perintönä sukupolvelta toiselle. Saamelainen tietämys sisältää tiedon elämässä pärjäämisestä.

¹⁵ Aikio 2007:42-56.

¹⁶ Aikio 2007:

¹⁷ Balto 2008:58, 60.

YK:n alkuperäiskansajulistuksessa todetaan, että alkuperäiskansalla on oikeus elvyttää kulttuuriperintöään ja tapojaan ja opettaa niitä tuleville sukupolville. Perinteiden elvyttäminen on tärkeää saamelaisten itsemääräämisoikeuden, saamelaisyhteisöjen voimaannuttamisen, kulttuurin omaehtoisen sopeutumisen (nyky-yhteiskunnan haasteisiin) ja saamelaisten hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen kannalta.¹⁸ Yhteiskunnan pysyviin rakenteisiin tulee luoda edellytykset saamelaisten kulttuurien kehittymiselle; esimerkiksi kieli- ja kulttuuriohjelmien, sosiaali- ja terveydenhuollon koulutus- ja kehittämisohjelmien kautta.

Lapsi omaksuu varhaiskasvatuksessa saamelaisia kulttuuriarvoja. Varhaiskasvatustoiminta pohjautuu seuraaville kulttuuriarvoille, jotka ovat kiinteästi yhteydessä toisiinsa:

- Identiteetti
- Yhteisöllisyys
- Luontoyhteys
- Perinteiset elinkeinot ja toimeentulo
- Sukupuolten välinen tasa-arvo ja ihmisyyys
- Rauha ja sovinnollisuus
- Monikulttuurisuus

4.2.1. Identiteetti

Identiteetti muotoutuu vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa. Lapsen identiteetin määrittäjinä toimivat lapselle tärkeät ihmiset. Lähiyhteisö ja enemmistökulttuuri vaikuttavat perheen tapaan muovata lapsen identiteettiä. Perheessä vallitseva kieli vaikuttaa myös identiteetin kehittymiseen.

Identiteetin muodostuminen perustuu selkeään minäkuvaan. Kun ihmisellä on selkeä minäkuva, hän tietää mihin joukkoon hän kuuluu ja sitoutuu. Vahvat sukulaisuus- ja perhesuhteet vahvistavat yhteisöllisyyttä ja yhteisöön sitoutumista. Ihminen punnitsee identiteettiään niin omassa yhteisössä kuin sen ulkopuolellakin. Hyvin toimiva identiteetti edellyttää, että ihminen voi tuntea, että hänellä on samat juuret ja alkuperä kuin muilla saman alkuperän omaavilla ihmisillä¹⁹.

Saamelaisnuoria koskevassa tutkimuksessa todetaan, että saamelainen identiteetti voi ilmentyä eri tasoilla²⁰:

5. Yksilö kokee saamelaisuuden luonnollisena. Hänellä on tasapainoinen saamelainen identiteetti ja hän osaa kielensä ja sisäistää kulttuurinsa.
4. Yksilö osaa saamen kielen, mutta ei tunne muita kulttuurinsa osa-alueita.
3. Yksilö hallitsee yhden kulttuurinsa osa-alueen hyvin.
2. Yksilö kokee saamelaisen identiteettinsä esineiden kautta.
1. Yksilö tiedostaa saamelaisen taustansa, mutta ei halua tuoda sitä esille.

Varhaiskasvatus tukee kotien kasvatusta ja valmentaa uusia sukupolvia toimimaan uudenaikaisessa saamelaisyhteisössä. Keskeisenä tehtävänä on välittää tietoa saamelaisista kansana, kulttuuriperinnestä ja elämäntapaa positiivisella tavalla niin, että lapsi kiinnittyy omaan kulttuuriinsa ja kokee saamelaisuuden luonnollisena.

¹⁸ Balto 2008:51, 72.

¹⁹ Magga 2004:29, 77

²⁰ Magga 2004:79.

Käytännön esimerkkejä kulttuuri-identiteetin vahvistamiseksi varhaiskasvatuksessa:

- lapsen havainto- ja arviointikyvyn kehittäminen luomalla erilaisia tilanteita, jossa lapsi saa kokeilla ja kehittää taitojaan, osaamistaan, tunteitaan²¹
- vahvat sukulaisuussuhteet
- saamelaisten tietojen ja taitojen opettaminen perinteentaitajien opastuksella
- tieto saamelaisten yhteisestä historiasta yhtenä kansana neljän valtakunnan alueella
- tutustutaan isovanhempien elämän eri vaiheisiin
- vahva suhde kieliryhmän jäseniin

4.2.2 Yhteisöllisyys

Saamelaisilla on vahva yhteisöllisyys ja tietoisuus omista juuristaan ja suvunjäsenistä ja heidän asuinpaikoistaan. Yhteenkuuluvuuden tunne perheeseen muodostuu yhteisestä toimeentulosta, yhdessä asumisesta tai perheen historiasta. Saamelaisessa kulttuurissa perhe on laaja sosiaalinen yhteisö, jossa sukulaisuussuhteet ja yhteenkuuluvuuden tunne ovat erityisen tärkeitä. Pohjoissaamelaisilla ja kolttasaamelaisilla perhe on perinteisesti muodostunut useammasta sukupolvesta. Inarinsaamelaisilla perheen muodostaa useimmiten ydinperhe.

Toiminnallinen kasvatus vahvistaa sukupolvien välistä yhteisöllisyyttä. Saamelaisille tärkeä sukulaisuus-, kummi- ja kaimajärjestelmä vahvistavat lapsen yhteenkuuluvuuden tunnetta. Eri saamelaisryhmien välillä on eroavaisuuksia kummien määrässä ja tehtävissä. Esimerkiksi kolttasaamelaisessa perinteessä kummin kuollessa kummipojan tehtävä on tehdä risti haudalle ja kantaa se sinne. Nämä vaikutteet tulevat idästä ortodoksisesta uskonnosta. Kolttasaamelaisessa kulttuurissa ortodoksisuus toimii tärkeänä sosiaalistumisen muotona.

Nykyisin yhteisöllisyys on suuri haaste, sillä alle 10-vuotiaista saamelaislapsista yli 70 % asuu saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella. Saamelaisalueella erityisesti inarin- ja kolttasaamelaiset asuvat hajallaan. Varhaiskasvatuksella on erityisen tärkeä rooli sen varmistamisessa, että lapsi voi nauttia kulttuuristaan yhdessä muiden ryhmäänsä kuuluvien kanssa.

Käytännön esimerkkejä yhteisöllisyyden vahvistamiseksi varhaiskasvatuksessa:

- opetellaan sukulaisnimityksiä laatimalla oma sukukartta
- tutustutaan lasten kummeihin ja kaimoihin
- tutustutaan saamelaiseen nimiperinteeseen ja nimen antamiseen
- muistetaan saamelaisia merkkipäiviä
- muistetaan sukulaisten syntymäpäiviä
- tehdään yksikön yhdestä huoneesta ”yhteisöhuone”, jossa lasten perheen jäsenet voivat lasta tuodessaan tai hakiessaan istahtaa ja juoda kahvia²²
- vierailaan vanhusten kerhoissa ja vanhainkodissa
- tiivis vuorovaikutus oman saamelaisyhteisön jäsenten kanssa; vuotuiskiertoon liittyvät, työt, retket, vierailut ja yhteiset säännölliset tapahtumat
- kirjeenvaihto (valokuvat, piirustukset) varhaiskasvatussyksikköjen kesken
- tapaamiset muualla asuvien saamelaisten kanssa
- järjestetään video- ja nettitapaamisia muualla asuvien saamelaisten kanssa
- juhlietaan saamelaisten kansallispäivää ja opetellaan saamen suvun laulu
- luodaan oma lipunnostokäytäntö liputuspäiviä varten ja tunnetaan saamelaisten lipun symboliikka

²¹ Aikio 2007:48.

²² Balto 2008:82-83.

4.2.3. Luontoyhteys

Saamelaiset ovat aina eläneet luonnonläheistä elämää ja eläminen on ollut sidoksissa luonnon kiertokulkuun ja vuotuiskiertoon. Luonnonvaroja on käytetty kestävästi, oltu niiden käytössä kohtuullisia sekä kunnioitettu ja hoidettu luontoa. Saamelaisten perinteinen tietämys liittyy keskeisesti ihmisen ja luonnon väliseen suhteeseen. Luonto, ihminen ja kulttuuri ovat kiinteästi sidoksissa toisiinsa. Luonto on osa kulttuuria ja ihmisyyttä. Kulttuurin säilymiseksi on tärkeää huolehtia myös luonnon hyvinvoinnista. Luonnon tulisi kuulua keskeisenä osana lapsen jokapäiväiseen elämään.²³

Käytännön esimerkkejä luontoyhteyden vahvistamiseksi varhaiskasvatuksessa:

- lisätään lapsen ekologista luonnontietämystä saamelaisen ikääntyneen ihmisen opastuksella, mistä mitään luonnonmateriaalia voi ottaa ja minkä verran, liikutaan meluamatta, jälkiä jättämättä, ei katkota oksia tai käännellä kiviä, ei roskata
- kehitetään lapsen luonnon havainnointikykyä ja luonnossa kulkemisen taitoja
- opetellaan erilaisten maastojen nimityksiä ja erityispiirteitä
- havainnoidaan päivittäin säätä ja eri luonnonilmiöitä
- seurataan vuodenaikojen vaihtelua ja sen vaikutuksia eläimissä ja kasveissa
- opetellaan tunnistamaan lintuja ja metsäneläimiä sekä niiden jälkiä
- opetellaan käyttämään luonnon materiaaleja eri vuodenaikoina
- tutustutaan saamelaiseen paikannimistöön
- tutustutaan saamelaisten pyhiin paikkoihin

4.2.4. Perinteiset elinkeinot ja toimeentulo

Poronhoito, kalastus, metsästys ja pienimuotoinen maatalous sekä käsityöt ja luonnonvaraisten tuotteiden keräily ovat saamelaisten perinteisiä elinkeinoja, joiden harjoittaminen on monille saamelaisille elämäntapa. Niitä harjoitetaan tavallisesti yhdistelmäelinkeinoina tai muiden ammattien ohella. Poronhoidolla on poronhoitokulttuurissa eläville saamelaisille suuri kulttuurinen merkitys, sillä poronhoitoon liittyy lihantuotannon lisäksi koko perheen ja suvun elämänpiiri kuten sosiaaliset suhteet, asuminen, kulkeminen, luontoympäristön tuntemus, perinteinen tietämys, luonnon ekologinen käyttö ja saamelaiset käsityöt.

Kalan pyynti on ollut vuosisatoja saamelaisten perinteinen elinkeino. Inarinsaamelaiset ovat kalastajia Inarinjärvellä ja sen ympärillä. Merenrannan kolttakyläperheillä oli omistusoikeuksia lohienkalastukseen merellä ja Paatsjoessa. Lohienkalastus on edelleenkin Tenonlaakson saamelaisen kulttuurin keskeinen tekijä.

Käytännön esimerkkejä elinkeinojen ja toimeentulon huomioimisesta varhaiskasvatuksessa:

Poronhoito:

- opetellaan suopungin käyttöä, poromerkkejä, poron nimityksiä, leikitään poroleikkejä
- tehdään risuista poroja ja pieniä erotusaitoja sisä- ja ulkokäyttöön
- käydään poroerotuksissa, vasanmerkityksessä
- seurataan poron nylkemistä ja eri osien hyötykäyttöä
- nostetaan jäkälää, tehdään lehtikerppuja, leikataan kortteita, heinää
- opetellaan takkaporon sitomista ja tutustutaan poron lypsyyn
- opetellaan puukon ja leukun käyttöä

Kalastus:

- opetellaan kalojen nimityksiä, erilaisia pyyntimenetelmiä ja kalan käsittelyä

²³ Balto 2008:47-50, 57.

- pyydetään keväällä kalaa pilkkimällä, juomuksilla, iskukoukuilla, katiskalla, koukuilla, kulkuttamalla
- pyydetään kesällä kalaa verkoilla, uistimella, perholla, katiskalla, pitkällä siimalla, harrilautalla
- pyydetään syksyllä kalaa verkoilla, nuottaamalla, pitkällä siimalla, kolkkaamalla ja harrilautalla
- pyydetään kalaa talvella juomuksilla, nuotalla, pilkkimällä ja iskukoukuilla
- opetellaan verkon korjausta, kalastusvälineiden ja veneen huoltamista

Metsästys ja keräily:

- opetellaan tekemään riekkoansoja
- opetellaan tuntemaan eri eläinten jälkiä ja pyyntimenetelmiä pyynnin taitajan opastuksella
- kerätään syksyllä marjoja

Maatalous:

- tutustutaan lehmien ja lampaiden hoitamiseen vierailemalla karja- ja lammastilalla
- tutustutaan sadonkorjuutöihin, kylvetään perunaa ja muita kasveja

Ruokakulttuuri:

- järjestetään säännöllisiä saamelaisia ruokapäiviä ja leipomispäiviä perinteen taitajien opastuksella
- valmistetaan ruokaa päivittäin
- savustetaan kalaa ja poronlihaa, valmistetaan suolalihaa, suolakalaa
- opetellaan marjojen säilömistä ja kerätään syötäviä luonnon kasveja; väinönputki, suolaheinä
- tutustutaan saamelaisten perinteisiin lääkekasveihin ja niiden käyttöön

Asumukset:

- rakennetaan saamelaisten perinteisiä asumuksia ja rakennelmia (esim. pienoismallit): laavu, korvakota, turvekota, erilaiset aitat
- pystytetään laavu ja opetellaan siihen liittyvät käytänteet; tulikivien ja torkkojen hakeminen, laavun eri osat, ruokailu

Saamelainen käsityöperinne on hyvin rikas ja elävä osa saamelaiskulttuuria. Käsityöt ovat käyttöesineitä ja niiden valmistus perustuu perinteiseen tietämykseen. Saamelaiseen käsityöhön kuuluu mm. puu, sarvi- ja nahkatöitä sekä helmi- ja tinalankakirjontaa, nauhankudontaa ja verkkapukineiden valmistusta ja koristelua punoksilla ja nauhoilla.

Suomen saamelaisilla on viisi saamenpuvun päämallia: Tenojokivarren, Enontekiö-Kautokeinon, Vuotson sekä inarinsaamelainen ja kolttsaamelainen puku. Pukujen mallit ja koristelu seuraavat saamen kielirajoja. Pukujen yksityiskohdat voivat vaihdella myös suvuittain ja perheittäin. Kolttsaamelaisten puku eroaa eniten muista saamen puvuista muistuttaen karjalaisten kansallispukua. Saamelaisille puku on osa saamelaista identiteettiä. Saamelaisessa kulttuurissa kansantaide ja sen sisältämä estetiikka on erottamaton osa jokapäiväistä elämää ja sillä on huomattava yhteisöllinen merkitys. Pukujen, päähineiden, paulojen koristeiden muodot ja värit ilmaisevat kuulumisen johonkin sukuun tai suurempaan alueelliseen yhteisöön ja vahvistavat yhteenkuuluvuuden tunnetta. Käsillä tekemisen avulla lapsi oppii arvostamaan kädentaitoja arkielämän hyödyllisinä taitoina.

Käytännön esimerkkejä käsityöperinteestä varhaiskasvatuksessa:

- tehdään nukeille saamelaisia asusteita
- kutsutaan käsityöntaitajia opastamaan lapintakin ja siihen kuuluvien asusteiden käytössä
- tutustutaan eri saamelaisryhmien pukuihin, asusteisiin ja päähineisiin
- tehdään helmitöitä
- karstataan villaa, kehrätään värttinällä, kudotaan raanua
- tehdään villalankatöitä (tupsut, nauhojen punonta/palmikointi, pirtanauha, lapinvanttuut)
- valmistetaan porontaljasta sisnaa, tehdään sisna- ja nahkatöitä
- tehdään puusta ja poronluusta erilaisia esineitä
- nyljetään, näskätään ja suolataan koipia, tehdään kenkäheinää
- kuivataan keväällä hauen nahkoja ja tehdään nahoista käsitöitä ja kalan ruodoista koruja

4.2.5. Sukupuolten välinen tasa-arvo ja ihmisyyys

Saamelaisyhteisössä naisilla on historiallisesti ollut tasa-arvoinen asema miesten kanssa, jolle on tyypillistä ollut etenkin roolien, tehtävien ja elämänpiirien symmetrisyys ja toisiaan täydentävyys.

Varhaiskasvatuksen suunnittelussa ja toteutuksessa huolehditaan sukupuolten välisen tasa-arvon toteuttamisesta niin, että lapsi voi kehittää itseään ilman sukupuolirooliodotusten rajoituksia. Oppimisessa ja identiteetin vahvistamisessa huomioidaan tyttöjen ja poikien omimmat tavat toimia. Pojat voivat kokea luonnossa toimimisen mielekkäämmäksi kuin sisätiloissa työskentelyn. Tytöt ovat usein aktiivisempia sisätiloissa. Varhaiskasvatuksessa voi hyödyntää luontoa vahvistamaan poikien itseluottamusta myös heille vieraammassa ympäristössä. Ja vastaavasti hyödyntää tyttöjen aktiivisuutta sisätiloissa vahvistamaan heidän omatoimisuuttaan esimerkiksi luonnossa.²⁴

Saamelaisen näkemyksen mukaan kohtuus on ihmisiksi elämistä. Kohtuus ja oikeudenmukaisuus muodostavat ihmisyyden perustan. Tavoitellakseen hyvää elämönhallintaa ihminen pyrkii päämäärätietoisesti elämään hallitusti ja kohtuullisesti.²⁵ Ihmisyyteen kuuluu myös sovinnollisuus ja kyky tulla toimeen erilaisten ihmisten ja luonnon kanssa²⁶. Varhaiskasvatuksessa tasa-arvoa ja ihmisyyttä voidaan edistää erilaisilla ystävä –keskusteluilla ja roolileikeillä, joissa harjoitellaan omien tunteiden, ajatusten ja kokemusten esille tuomista.

4.2.6. Rauha ja sovinnollisuus

Monikulttuurisessa yhteisössä ihmisen osaa toimia yhteisössä vallalla olevien normien mukaisesti ja sopeutuu menettämättä persoonallisia ominaisuuksiaan ja kulttuuriaan. Saamelaisille on luonteenomaista hakea kokemuksia muista kulttuureista, etsiä yhteyksiä eroavaisuuksiin ja sovittaa yhteen kulttuuriset ristiriitaisuudet elämönhallinnan ja pärjäämisen parantamiseksi. Hyvä suuntautumiskyky metsässä liikkumisessa, keskusteluissa ja ajattelussa edistävät myös hyvää elämönhallintaa. Lapsen kanssa keskustellessa huomioidaan kokonaisvaltaisesti kaikki asiaan vaikuttavat tekijät, mutta ei harhauduta sivuseikkoihin.²⁷

Sosiaalinen huomiokyky ja toisten huomioon ottaminen ovat tärkeitä sosiaalisuuteen kasvamisessa. Sukulaisuussuhteiden korostaminen ja lapsen mukaan ottaminen erilaisiin askareisiin edistävät lapsen sosiaalisuutta.

4.2.7. Monikulttuurisuus

Saamelaiset asuvat neljän eri valtion alueella ja elävät monien kulttuurien vaikutusten alaisuudessa. Tämä edellyttää ihmiseltä hyviä monikulttuurisia piirteitä sekä monen maan kansalaistaitojen osaamista. Saamelaiset pyrkivät kasvatuksella kehittämään näitä ominaisuuksia.

Monikulttuurisuuskasvatus sisältää positiivisen ja aktiivisen kulttuurien välisen vuorovaikutuksen, erilaisuuden kunnioittamisen sekä sellaisten taitojen ja tietojen oppimisen, jotka ovat edellytyksenä monikulttuurisessa yhteiskunnassa menestymiselle. Varhaiskasvatuksessa lapsella tulee olla mahdollisuus kehittää kulttuurista tietoisuuttaan ja erilaisuuksien yhteyksien ymmärtämistä. Hyvä

²⁴ Balto 2008:84, viitattu teoksessa Baer 2007.

²⁵ Aikio 2007: 109, 113.

²⁶ Balto 2008:58.

²⁷ Aikio 2007:107, 52, 55-57.

havainnointikyky auttaa havaitsemaan pienimmätkin kulttuurierot ja vahvan kulttuuritajun avulla ihminen kykenee eri tilanteissa mukauttamaan toimintaansa kulttuuritaustansa pohjalta.

Lapsen kasvatukseen osallistuvien tulisi tietoisesti ohjata lapsen kulttuurista tietoisuutta. Eläessään monikulttuurisessa ympäristössä ihminen kohtaa päivittäin toisen kulttuurin ilmiöitä ja eroja. Hallitakseen elämäänsä hän luo yhteyksiä kulttuuristen erojen välille ja käyttää eroja hyväkseen elämänhallinnassa. Kulttuurisen tietoisuuden avulla ihminen voi ymmärtää erilaisuuksien yhteyksiä. Monikulttuurisuuden säilymisen edellytyksenä on, että kulttuurien erilaisuuksien välillä on positiivinen yhteys. Kulttuuristen erojen korostaminen aiheuttaa sen, että ihminen välttää toisesta kulttuurista tulevia asioita koki ne vaaraksi omalle kulttuurilleen. Tämä ylläpitää ennakkoluuloja ja mahdollistaa kulttuurista syrjintää. Pelkästään suvaitsevaisuuteen pyrkivä monikulttuurisuus ei takaa kulttuurillista eikä yksilöiden välistä tasa-arvoa. Luonnollinen monikulttuurisuus perustuu yhteisvastuullisuuteen, jossa toisiin yksilöihin ja kulttuureihin suhtaudutaan tasa-arvoisesti.²⁸

Käytännön esimerkkejä monikulttuurisuuden arvostamiseksi ja kulttuuritajun kehittämiseksi varhaiskasvatuksessa:

- kerrotaan lapselle monivivahteisia ja -merkityksellisiä tarinoita
- luodaan tilanteita, jossa lapsi pääsee arvioimaan kulttuuristen erojen välisiä yhteyksiä (ei eroja) ja keskustellaan niistä
- luodaan tilanteita, jossa lapsi pohtii omia kulttuurisia kokemuksiaan
- kehitetään lapsen havainnointi- ja arviointikykyä järjestämällä yhteisiä tilaisuuksia ja tapahtumia eri kulttuuria edustavien kanssa

4.3. Saamelainen musiikki, tanssi, kertomusperinne, taide ja kirjallisuus

Saamelaisella musiikilla on tärkeä kulttuurinen ja yhteisöllinen merkitys. Luohti, leu'dd, livde tai kolttasaamelainen itkuperinne voi olla henkilön tuntomerkki, salaisten tarinoiden kertoja, yhteyden rakentaja, huvittaja, rakkauden tunnustaja, pilkkaaja, luonnon ja eläinten kuvailija, lasten kasvattaja tai väline toisen ihmisen muistamiseen ja suremiseen. Saamelainen musiikki perinteisessä muodossaan on alkanut kadota ja sen esittäminen ja harjoittaminen on vähentynyt. Perinteisen musiikin rinnalle on elpynyt perinnesävelmusiikki uudessa muodossa. Perinteinen musiikki on edelleen saamelaisille tärkeä identiteetin symboli ja yhteen kokoava voima. Perinnesävelmusiikin elvyttämiseksi on tärkeää, että varhaiskasvatuksessa lapsella on mahdollisuus kuulla ja tavata musiikin taitajia.

Katrillitanssi on kulkeutunut Venäjän kulttuuripiirien kautta kolttasaamelaisille. Kolttasaamelainen katrillitanssi on neljän parin muodostama, johon kuuluu neljä miestä ja neljä naista. Tanssi on parien välistä vuoropuhelua, jota säestää hanurimusiikki tai leudd.

Saamelaiselle kertomusperinteelle on luonteenomaista kielellisen ilmaisun rikkaus, sanallinen runsaus ja ilmaisujen moninaisuus. Saamelainen kertomus on usein pala jotain muistoa, muistelmia jostakin todellisesta tapahtumasta tai toisesta kertomuksesta. Kertomukset ja tarinat liittyvät usein paikkoihin, tapahtumiin, ihmisiin, koiriin, poroihin, erilaisiin töihin sekä luonnonilmiöihin. Saamelaisen musiikki – ja kertomusperinteen kautta lapsi saa tietoa saamelaiseen elämäntapaan ja kulttuuriin liittyvistä asioista.

Kuvataide on yksi ilmaisumuoto, joka kehittää lapsen mielikuvitusta ja rohkeutta itseilmaisussa. Taidekasvatuksella pyritään lapsen persoonallisuuden monipuoliseen kehittämiseen. Lasten kanssa tulisi käyttää mahdollisimman paljon vapaata kuvallista ilmaisua. Väreihin ja muotoihin tutustuminen konkreettisten esineiden kautta on jo varhaisessa vaiheessa mielekästä. Taiteen

²⁸ Aikio 2007:74 – 96.

keinoin saamelaisuutta voi käsitellä monipuolisesti. Pienten lasten kanssa tärkeintä on kokemuksellisuus ja asioiden käsittely kuvien ja tekemisen kautta.

Saamelaisen sanankäytön perinne on vahva. Satu- ja tarinaperinne välittyvät ennen kaikkea lastenkirjallisuudessa. Monen saamelaisen lastenkirjan pohjana on yhteys arkimaailman ja näkymättömän maailman välillä. Kirjoissa korostuu saamen kielen rikkaus, joka nähdään tärkeänä koko kulttuuriperinteen ymmärtämiseksi.²⁹

Käytännön esimerkkejä perinteisen tiedon välittämisestä, taiteellisten kokemusten ja esteettisen tajun vahvistamisesta varhaiskasvatuksessa:

- tehdään tarinoista, kertomuksista, arvoituksista osa päivittäisiä toimintoja
- pidetään säännöllisiä ”tarinapäiviä” ikääntyneiden ihmisten kanssa
- katsotaan ikääntyneiden ihmisten kanssa vanhoja kuvia ja ”muistellaan” tapahtumia
- kuunnellaan ja opetellaan paikallista perinnemusiikkia musiikin taitajien kanssa
- tutustutaan muiden alueiden musiikkiperinteeseen
- tehdään omasta yksiköstä joiku/leu´dd/livde, harjoitellaan äänen käyttöä ja esiintymistä
- leikitään saamelaisia leikkejä, laululeikkejä, valmistetaan saamelaisia leikkikaluja
- tutustutaan taiteen keinoin saamelaisiin väreihin, pukuihin, luontoon eri vuodenaikoihin
- rakennetaan yksikköön kierrätysmateriaaleista jokin kuva (lehdistä leiketyjä kuvia, paperia, värien käyttöä)
- tehdään taidekäsitöitä (mielikuvituksen käyttö, uuden idean luominen)
- näytellään jokin saamelainen tarina, katsotaan saamelaisia elokuvia
- tutustutaan saamelaisiin runoihin ja kirjallisuuteen, kerätään perinnetietoa mm. haastatteleamalla
- kutsutaan paikallisia saamelaistaiteilijoita vierailemaan, vierailaan taide- ja kulttuuritapahtumissa
- tutustutaan saamelaistaiteeseen ja symboleihin:
Nils-Aslak Valkeapää: värien käyttö, symboliikka
Kerttu Vuolab: leikkelytekniikat, kollaasit
Merja Aletta Ranttila: Prinsessakuvat
Brita Marakatt-Labba: kirjomistekniikka, tarinat
- järjestetään saamelaislasten yhteisiä vuosittaisia tapahtumia

5. SOSIAALISUUS, LEIKKI, LIKKUMINEN JA OPPIMINEN

5.1. Oppiminen, leikki ja liikkuminen

Oppimisen ilo syntyy turvallisessa ja kannustavassa ilmapiirissä, jossa lapsi saa mahdollisuuden itsenäiseen, omatoimiseen tutkimiseen ja tekemiseen. Jokainen lapsi on yksilöllinen oppija. Jotta jokainen lapsi voisi löytää oman tavan ja sen myötä ilon oppia, panostetaan varhaiskasvatuksessa monipuolisuuteen myös oppimisen suhteen. Varhaiskasvatuksen pedagogisena haasteena on antaa lapselle mielekkäitä, monipuolisia oppimiskokemuksia kielen ja kulttuurin suhteen niin, että lapsi kokee ne arvokkaiksi ja hän uskaltaa myös yrittää ja erehtyä³⁰.

Kasvatustoiminnassa lapsen havainnointi- ja itsearviointikykyä kehitetään monipuolisesti. Lapselle ei suoraan kerrota, kuinka jokin asia pitää tehdä vaan lasta ohjataan hyväksi havaittuun toimintatapaan antamalla hänelle vihjeitä. Tavoitteena on saada lapsi itse arvioimaan työnsä tuloksen ja osaamisen tason mahdollisimman totuudenmukaisesti. Arviointikyvyn kehittyneisyys auttaa lasta ongelmatilanteissa.³¹

²⁹ Lehtola 1997:96,104.

³⁰ Balto 2008:53.

³¹ Aikio 2007:44-46

Lapsen laaja-alaisuuden ja monipuolisuuden kehittämiseksi asiat opetetaan kokonaisuuksina ja pyritään tuomaan esille kaikki siihen liittyvät yhteydet. Kasvatus on tietoista, ei sattumanvaraista. Uusi asia sidotaan kokemusten kautta aiemmin opittuihin. Lapsen tulee saada itse huomata mihin kulloinkin asia liittyy ja hahmottaa sen perusteella kokonaisuuksia. Vaikka ohjaus ei ole kovin yksityiskohtaista, lapsen turvallisuudentunnetta ei horjuteta. Lapsella on aina turvana joku ihminen, jolta voi kysyä, ellei itse ole päässyt tyydyttävään tulokseen tai on arviointituloksestaan epävarma.

Saamelaiset leikit perustuvat pääosin luontoon ja elinkeinoihin. Luonnosta saadaan ideoita, innostusta ja ainekset leikkikaluihin. Leikit sovitetaan vuodenaikoihin ja ne usein kuvastavatkin aikuisten työhön liittyviä toimia. Leikki on luovuuden perusta.

Liikkuminen on lapselle luonnollinen tapa tutustua itseensä, toisiin ihmisiin ja ympäristöön. Kasvuympäristön ja päivittäisten toimintojen tulisi antaa lapselle mahdollisuus monipuoliseen luonnossa liikkumiseen. Liikunta vahvistaa lapsen tietoisuutta omasta itsestään ja oppimisessa tarvittavia taitoja.³² Lapsi tarvitsee päivittäin vähintään kaksi tuntia reipasta liikuntaa. Motorisia perustaitoja ovat käveleminen, juokseminen, hyppääminen, heittäminen, kiinniottaminen, potkaiseminen sekä lyöminen. Liikunta- ja leikkitalanteissa lapsi saa luontevasti harjoitella sosiaalisia taitoja. Oman kehon hahmottaminen luo perustan kehonkuvan ja myönteisen minäkuvan kehittymiselle.³³

Käytännön esimerkkejä saamelaisista leikeistä:

- susi- ja poroleikit, karhunpyyntileikit
- suopunki- ja poroerotusleikit
- nuottausleikit
- eläinten jälkien tunnistusleikit, riekkoleikit
- aurinko- ja sääleikit

5.2. Yhdessä toimiminen ja huolenpito

Varhaiskasvatuksen arjessa hoitoa, kasvatusta ja oppimista ei voi erottaa toisistaan, vaan ne painottuvat lapsen tarpeiden mukaan. Varhaiskasvatuksessa päivä on täynnä tilanteita, joissa lapsi oppii toiminnan kautta. Päivittäisissä arjen tehtävissä lapsi oppii vastuuseen ja tavoitteellisuuteen. Niin hoidon, kasvatuksen kuin oppimisenkin päämääränä on auttaa lasta tekemään ja ajattelemaan itse sekä ottamaan vastuuta. Toisten kunnioittaminen ja huomioiminen sekä sosiaaliset taidot ja leikki ovat keskeisellä sijalla varhaiskasvatuksessa. Lapsi oppii sovitteluun, jakamaan ja toimimaan yhdessä. Rajat sovitaan yhdessä koko kasvatusyhteisön kesken. Ristiriitatilanteita ohjataan keskustelemalla lasten ja aikuisten kesken sovinnollisesti.

Yhdessä toimiminen on ilo lapselle ja onnistumisen kokemuksia on mahdollisuus saada leikkien ja uusien asioiden oppimisen kautta.

5.3. Päivittäiset toiminnot, ruokailu ja kasvuympäristö

Lapselle ominaiset toimintatavat ovat leikkiminen, liikkuminen, taiteellinen kokeminen ja tutkiminen, joiden kautta lapsi voi vahvistaa hyvinvointiaan ja käsitystä itsestään. Lapsen ominaiset toimintatavat otetaan huomioon päivittäisissä toiminnoissa. Päivittäisissä toiminnoissa toteutetaan tässä suunnitelmassa mainittuja kulttuurisisältöjä ja arvoja niin, että lapsi voi kokea kielensä ja

³² Stakes 2005:22-23.

³³ STM 2005:9-10, 14.

kulttuurinsa luonnollisena osana omaa elämäänsä. Päivittäisiä toimintoja toteutettaessa käytetään apuna saamelaisyhteisön tietoja ja taitoja.

Ruokailu on osa lasten perushoitoa, kasvatusta ja opetusta. Lasta kannustetaan tutustumaan uusiin ruoka-aineisiin ja maistamaan erilaisia ruokia. Ruokailu on sosiaalisten taitojen harjoittelua, jossa lapsi oppii hyviä käytöstapoja, toisten huomioon ottamista ja arvostamaan ruokaa. Lasta kannustetaan omatoimiseen syömiseen kiireettömässä, turvallisessa ja opettelulle myönteisessä ympäristössä. Ruokavalinnat, ruokailutilanne, ruokapuheet ja asenteet ohjaavat lasten ruokatottumusten kehittymistä. Leikki-iässä on tärkeää ruokavalion monipuolisuus, kasvisten, hedelmien ja marjojen runsas käyttö, pehmeät rasvat ravintorasvoina, rasvaton maito, välipalojen laatu, janojuomien järkevä valinta ja napostelutottumusten välttäminen.³⁴

Lapsen kasvuympäristö tulee olla fyysisiltä, psyykkisiltä ja sosiaalisilta tekijöiltään sellainen, että se edistää lapsen hyvinvointia, terveyttä, kasvua, kehitystä ja oppimista. Erityistä huomiota kiinnitetään yksikön melutasoon. Levottomuus, meluisuus ja liialliset sosiaaliset kontaktit nostavat lapsen stressiherkkyyden liian korkeaksi, mikä osaltaan voi vaikuttaa lapsen älylliseen ja kielelliseen kehitykseen, muistiin, minäkuvaan sekä sosiaalisiin taitoihin³⁵.

Kasvuympäristössä kiinnitetään huomiota turvallisuuden ja kodinomaisuuden lisäksi toimitilojen toiminnallisuuteen, luonnonläheisyyteen ja siihen, miten ne mahdollistavat saamelaisen perinteen siirtymisen luonnollisesti. Toimitiloissa on mahdollisuus myös erilaisten saamelaisten käsitöiden tekemiseen. Toimitilojen läheisyydessä on mahdollisuus laavun ja muiden saamelaisten perinteisten piharakennelmien pystytykselle. Pihapiirin saamelaistamisella voidaan osaltaan vahvistaa lapsen kulttuuri-identiteettiä ja luoda monipuolisempia kielenkäyttömahdollisuuksia.

6. SAAMELAISEN VARHAISKASVATUKSEN SUUNNITTELU, TOTEUTTAMINEN, OHJAUS JA ARVIOINTI

6.1. Varhaiskasvatustoiminnan suunnittelu

Varhaiskasvatyüksiköissä laaditaan yksikkökohtainen toimintasuunnitelma, joka pohjautuu saamelaiseen varhaiskasvatussuunnitelmaan ja saamelaiseen vuotuiskiertoön. Suunnittelun runkona käytetään saamelaisten kahdeksaa vuodenaikaa, joka kuvastaa saamelaisten maailmankuvaa. Saamelainen maailmankuva hahmottuu ja elää arkipäivän töiden keskellä³⁶. Saamelaisten kahdeksan vuodenaikaa ovat talvi, kevättalvi, kevät, kevätkesä, kesä, syyskesä, syksy ja syystalvi.

Lapselle laaditaan henkilökohtainen varhaiskasvatussuunnitelma (vasu) yhteistyössä lapsen vanhempien tai muiden lapsen huolenpidosta vastaavien henkilöiden kanssa. Vasun tavoitteena on lapsen yksilöllisyyden ja vanhempien näkemysten huomioonottaminen toiminnan järjestämisessä mm. lapsen kokemukset, tarpeet ja tulevaisuuden näkymät, lapsen mielenkiinnon kohteet, vahvuudet ja lapsen yksilöllisen tuen ja ohjauksen tarpeet. Varhaiskasvatussuunnitelmassa sovitaan vanhempien kanssa yhteistyön toimintatavoista. Lapsi voi myös itse osallistua varhaiskasvatussuunnitelman laatimiseen ja arviointiin vanhempien ja henkilöstön yhdessä sopimalla tavalla.³⁷

³⁴ STM 2004:3, 150.

³⁵ Keltikangas-Järvinen 2009.

³⁶ Helander 2000:172, viitattu teoksessa Magga 2004:20

³⁷ STM 2009: 32. 2002:9

Varhaiskasvatyüksiköissä järjestetään säännöllisiä suunnittelukokouksia perheiden kanssa. Yksikkökohtaisen toiminnan suunnittelussa ja toteuttamisessa käytetään laajemmin apuna koko saamelaisyhteisöä. Varhaiskasvatustoiminnan suunnittelussa tehdään yhteistyötä myös eri saamelaisyksiköiden kesken sekä omassa kunnassa että koko saamelaisalueella. Tavoitteena on luoda pysyvä saamelaisalueen verkosto, joka osaltaan tuo tukea työhön ja lisää saamelaisen varhaiskasvatustoiminnan sisällön kehittämismahdollisuuksia.

Yksikkökohtainen toimintasuunnitelma sisältää mm. seuraavat asiat:

- yleiset tavoitteet
- kasvuympäristön kuvaus
- saamen kielen oppimisen tavoitteet ja välineet
- kulttuuriarvojen toteutuminen käytännön toiminnaksi vuotuiskierron mukaan
- yhteistyö vanhempien, suvun ja muiden tahojen kanssa
- toiminnan arviointi ja keskeiset kehittämiskohteet

6.2. Varhaiskasvatuksen toteuttaminen

Lasten päivähoito on peruspalvelu, jonka järjestäminen on kunnan velvollisuus ja jonka rahoitus tapahtuu pääosin yhteiskunnan varoista. Yhteiskunnan tehtävänä on taata laadullisesti hyvän päivähoiton saatavuus siten, että kaikilla lapsilla on mahdollisuus osallistua palveluihin riippumatta perheen sosioekonomisesta tai muusta yhteiskunnallisesta asemasta tai asuinpaikasta. Palvelujen tulee olla monipuolisia ja eri palvelumuotojen tasapuolisesta kehittämisestä tulee huolehtia.³⁸ Saamenkielisten peruspalvelujen tuotannosta vastaavat ensisijaisesti saamelaisalueen kunnat. Äidinkielisten palvelujen tuotanto on kuitenkin lainsäädännössä määritelty kaikkien Suomen kuntien perustehtäväksi. Myös järjestöt ovat osallistuneet merkittäväällä tavalla saamenkielisten palvelujen tuotantoon.

Saamelaisten kotiseutualueella järjestetään saamelaista päivähoitoa ja kielipesätoimintaa pääasiassa ryhmäperhepäivähoitona. Ainoastaan Utsjoen kunnassa toimii pohjoissaamelainen päiväkotii. Ryhmäperhepäivähoitomuoto on painottunut pääasialliseksi toimintamuodoksi perustuen pitkiin etäisyyksiin sekä koulutetun henkilöstön saatavuuteen. Myös saamenkielisen päivähoiton tarpeen vaihtelu sekä pienet lapsimäärät kylittäin ovat vaikuttaneet ryhmäperhepäivähoitomuodon yleistymiseen. Kotona tapahtuvaa saamelaista perhepäivähoitoa ei saamelaisalueen kunnissa ole saatavana.

Saamelaisten kotiseutualueella on lokakuun 2009 tietojen mukaan saamenkielisten varhaiskasvatuspalvelujen piirissä yhteensä 104 lasta, joista saamenkielisessä päivähoitossa 71 lasta ja kielipesätoiminnassa 33 lasta. Saamenkielisessä päivähoitossa olevien lasten määrä on viimeisen 5 vuoden aikana lisääntynyt Inarin ja Utsjoen kunnissa ja vähentynyt Enontekiön kunnassa. Saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella saamenkielistä kokopäiväistä päivähoitoa on saatavilla Rovaniemellä, jossa on 7 lasta. Oulussa toimii saamenkielinen varhaiskasvatuskerho, jossa on mukana 5 lasta.

6.3. Varhaiskasvatuksen ohjaus

Saamenkielinen päivähoito ja kielipesätoiminta kuuluvat saamelaisalueen kunnissa sosiaalitoimen tai sivistystoimen hallinnon alaisuuteen. Saamelaisen varhaiskasvatuksen ohjaus tapahtuu Suomessa pääasiassa suomen kielellä, Utsjoen kunnassa toimii saamenkielinen varhaiskasvatusohjaaja. Varhaiskasvatusohjauksesta vastaava henkilöstö varmistaa, että saamelaisten

³⁸ STM 2002

varhaiskasvatustyöyksiköiden toiminta tukee saamelaislapsen oman kielen ja kulttuurin ylläpitämistä ja kehittämistä. Varhaiskasvatuksesta vastaavalla henkilöstöllä tulisi olla riittävä saamen kielen ja kulttuurin tuntemus sekä tietoa monikielisyyskasvatuksesta. Saamelaisen varhaiskasvatuksen ohjauksessa tehdään yhteistyötä Saamelaiskäräjien kanssa.

6.4. Toiminnan arviointi

Varhaiskasvatuspalvelujen arviointia toteutetaan yhdessä lapsen ja hänen vanhempiensa, suvun, henkilöstön ja yhteistyötahojen kanssa. Kasvatus on sidoksissa kulttuurin ja yhteiskunnan muutokseen. Toimintaympäristön muutokset vaikuttavat varhaiskasvatustoiminnan toteutuksen jatkuvaan arviointiin, sen mukaisen toiminnan kehittämiseen, tavoitteiden asettamiseen ja toteuttamiseen³⁹. Varhaiskasvatuksen sisällön arvioinnin avulla kehitetään varhaiskasvatuksen arjen toimintaa niin, että varhaiskasvatus voisi mahdollisimman hyvin vastata jokaisen lapsen tarpeisiin ja varhaiskasvatus yhtenä palvelumuotona perheiden tarpeisiin.

Arvioinnin toteuttamisen osalta tulisi yksikkökohtaisessa suunnitelmassa määritellä miten tietoa kerätään, ketkä arvioivat, milloin ja miten. Toiminnan arviointiin kuuluu myös lapsen havainnoiminen ja hänen arkensa näkyväksi tekeminen kirjaamalla lapseen liittyviä havaintoja. Havainnointi auttaa kasvattajaa tunnistamaan lapsen kehityksen vaiheet ja yksilölliset piirteet. Tilanteissa, joissa kasvattajalla herää huoli lapsesta, on ensisijaisen tärkeää pysähtyä havainnoimaan lapsen toimintaa ja siinä tapahtuneita muutoksia. Päivittäinen havainnointi antaa arvokasta tietoa vanhemmille. Havainnointi ja dokumentointi ovat myös hyviä välineitä lapsen osallisuuden edistämiseksi. Kasvattajan havainnoi myös lasten mielenkiinnon kohteita voidakseen suunnitella toimintaansa lapsilähtöisemmäksi jättäen tilaa lapsen omille ehdotuksille. Lapsen, vanhempien ja suvun antama palaute auttaa henkilöstöä tiedostamaan missä on onnistuttu ja missä on kehitettävää. Arviointi sisältää mm.

- lapsen yksilöllisen ja kielellisen kehityksen arviointia
- arviointia siitä, miten saamelaiset kulttuuriarvot toteutuvat käytännön toiminnaksi
- varhaiskasvatuksen, vanhempien ja suvun kasvatusyhteistyön arviointia
- arviointia siitä, miten toiminnan organisointi ja järjestäminen tukevat lapsen kokonaisvaltaista hyvinvointia.

Henkilöstön arvioinnin välineinä ovat havainnointi, dokumentointi, oman työn arviointi, kehittämiskeskustelut esimiehen kanssa, yksikkökohtaiset työpaikkakokoukset ja koko kunnan saamelaisen varhaiskasvatuksen työkokoukset.

Saamelaisen varhaiskasvatussuunnitelman sisällöstä ja toimivuudesta suunnittelun pohjana kootaan palautetta Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen toimesta. Palautteen kautta saatua tietoa hyödynnetään saamelaisen varhaiskasvatuksen kehittämistyössä.

6.4. Turvallisuussuunnitelma

Päivähoidon turvallisuussuunnitteluun sisältyvät sekä henkilökuntaa että lapsia koskevat lakisääteiset ja muut turvallisuutta ja terveellisyttä koskevat suunnitelmat. Päivähoitolaki velvoittaa toimintayksikköä huolehtimaan päivähoidon turvallisesta järjestämisestä.

Päivähoidon turvallisuussuunnitelma on pelastussuunnitelmaa laajempi kokonaisturvallisuuden parantamiseen ja ylläpitoon tähtäävä asiakirja. Turvallisuussuunnitelmassa arvioidaan toimintaa

³⁹ STM 2009: 49.

uhkaavat vaarat ja selvitetään toiminnan riskit ottaen huomioon päivähoitoa säätelevien lakien keskeiset vaatimukset, toimintayksikön työsuojelun toimintaohjelma sekä työterveyshuollon työpaikkaselvitykset. Tarkastelun piiriin kuuluvat mm. toimintayksikön henkilöstö, hoidossa olevat lapset, toimintayksikössä vierailevat henkilöt, toimintayksikön ulko- ja sisätilat sekä toimintavälineet ja lähiympäristö.⁴⁰

Saamelaisissa varhaiskasvatyüksiköissä toteutettava kulttuuriin liittyvä monipuolinen toiminta lasten kanssa mm. tulistelu, erilaisiin tapahtumiin ja retkiin osallistuminen vaatii etukäteisjärjestelyjä, yhteistyötä ja turvallisuusnäkökohtia huomioivaa suunnittelua sekä riittäviä henkilöstöresursseja. Retkiä ym. voidaan järjestää yhteistyössä lapsen perheen, suvun ja resurssihenkilöstön kanssa, mutta myös näissä tilanteissa tulee toiminnasta vastaavan henkilöstön selvittää vastuu- ja turvallisuuskysymykset vanhempien kanssa etukäteen. Varhaiskasvatyüksiköissä laaditaan lasten kuljetusohjeet sekä sovitaan tarvittaessa yhdessä lasten vanhempien kanssa kirjallisesti lasten osallistumisesta mm. moottorikelkka-, vene- ym. retkille ja niissä vaadittavista turvavälineistä (kypärät, pelastusliivit).

6.5. Erityinen tuki varhaiskasvatyksessa

Jokaisen lapsen kasvu, kehitys ja oppiminen on yksilöllistä. Lapsi voi tarvita tukea fyysisen, tiedollisen, taidollisen, tunne-elämän tai sosiaalisen kehityksensä osa-alueilla. Tuen tarve voi syntyä silloin, kun lapsen kasvuolot vaarantuvat tai eivät turvaa hänen terveyttään ja kehitystään.⁴¹ Erityisesti varhaiskasvatyüksen ja neuvolan tulee toimia kiinteässä yhteistyössä lasten oppimisvaikeuksien ja varhaisen tuen tarpeen tunnistamisessa.

Kun vanhemmat tai varhaiskasvatyüksenhenkilöstö havaitsevat lapsen kehityksessä viivästymistä tai poikkeavuutta, keskustellaan yhteisesti, mikä lapsen kehityksessä on yksilöllistä tai persoonallisuuden piirteitä ja missä on tuen tarvetta. Toiminnan lähtökohtia ovat lapsen yksilöllisyyden huomioiminen ja itsetunnon vahvistaminen. Avoimuus ja luottamuksellinen ilmapiiri lapsen vanhempien ja henkilöstön välillä luovat perustan toimivalle yhteistyölle lapsen hyväksi. Tarvittaessa arvioinnin tueksi hankitaan vanhempien kanssa sovitulla tavalla asiantuntijan lausunto. Tarvittavat tukitoimet aloitetaan heti kun tuen tarve on havaittu.

6.6. Esiopetus

Esiopetus on osa varhaiskasvatyüksä. Kunnalla on lakiin perustuva velvollisuus järjestää esiopetusta. Esiopetusta voidaan järjestää joko päivähoidossa tai koulussa. Silloin kun esiopetusta järjestetään päivähoitopaikassa, esiopetukseen sovelletaan täydentävänä myös päivähoidon lainsäädäntöä.

Saamelaisten kotiseutualueella saamenkielistä esiopetusta järjestetään perusopetuksen yhteydessä. Esiopetusta toteutetaan perusopetuslain mukaisesti. Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet ohjaavat valtakunnallisesti esiopetuksen sisältöä, laatua ja paikallisten opetussuunnitelmien laatimista. Saamen kielillä annettavan esiopetuksen kielelliset tavoitteet ovat samat kuin muussakin esiopetuksessa. Lapselle tulee kasvatyüksen ja opetuksen avulla antaa mahdollisuus omaksua myös saamelainen kulttuuriperintö. Opetuksen painoalueita ovat saamelainen kulttuuri, erityisesti joiku ja käsityöt, elinkeinot, elämäntapa ja paikallinen luonto. Kielellisen ja kulttuuriperinteen jatkumista tulee edistää yhteistyössä paikallisen yhteisön kanssa.⁴²

⁴⁰ Saarsalmi 2008:7.

⁴¹ Stakes 2005:35.

⁴² Opetushallitus 2000:17.

7. YHTEISTYÖ JA VASTUU

7.1. Kasvatuskumppanuus vanhempien ja suvun kanssa

Kasvatuskumppanuus on suhde, jossa henkilöstö, vanhemmat ja lapsen huolenpitoon osallistuvat henkilöt tietoisesti sitoutuvat lapsen kasvun, kehityksen ja oppimisen tukemiseen. Kumppanuudessa vanhemmat, suku ja työntekijät ovat tasavertaisia, mutta erilaisia lapsen tuntijoita. Lapsen kodin ja varhaiskasvatuspalveluiden vahva yhteistyö tukee lapsen äänen kuulumista. Lapsella on oikeus osallistua, vaikuttaa ja tulla kuulluksi jokapäiväisissä askareissa ja leikeissä.

Lapsen, perheen ja henkilöstön kanssa käytyjen keskustelujen pohjalta laaditaan lapsen varhaiskasvatussuunnitelma. Varhaiskasvatuksen toimintaa ja suunnitelmia laadittaessa turvataan vanhempien ja lasten vaikuttamismahdollisuudet päivähoiton kehittämiseen ja arviointiin.

Kumppanuus edellyttää myös sitä, että molemmilla osapuolilla on riittävästi tietoa toistensa kasvatusnäkemyksistä ja –tavoista. Perheiden erilaisuuden ja erilaisten arvovalintojen tiedostaminen on kumppanuuden edellytys. Työntekijällä on ammatillinen vastuu käynnistää ja ylläpitää kasvatuskumppanuutta.

7.2. Moniammatillinen yhteistyö

Varhaiskasvatus, neuvola, esiopetus ja perusopetus muodostavat lapsen kehityksen kannalta johdonmukaisesti etenevän kokonaisuuden. Lapsen kasvun ja kehityksen jatkuvuuden turvaamiseksi tiivis yhteistyö neuvoloiden, koulujen ja varhaiskasvatuspalveluiden välillä on tärkeää. Myös neuvolan tehtävänä on edistää lapsen kasvua, kehitystä ja oppimista sekä tukea vanhempia heidän kotikasvatuksessaan. Sosiaali- ja terveysministeriö suosittelee, että päivähoiton ja lastenneuvolan välillä on yhteisesti sovitut yhteistyö- ja tiedonvaihtomenettelyt. Monin paikoin on kehitetty 3- ja 5-vuotiaiden lasten kehityksen seurantaan vanhempien, neuvolan ja päivähoiton yhteistyömalli. Yhteistyö on auttanut päiväkotihenkilökuntaa entistä paremmin tiedostamaan lapsen yksilöllisen tuen tarpeet.⁴³ Tärkeinä varhaiskasvattajien yhteistyökumppaneina toimivat vanhempien lisäksi mm. lastenneuvola, koulu, psykologi, sosiaali- ja perhetyöntekijät, puhe-, toiminta- ja fysioterapeutti, erilaiset moniammatilliset työryhmät, hammashoito, seurakunta ja järjestöt.

7.3. Alueellinen ja rajat ylittävä yhteistyö

Varhaiskasvatuksessa tehdään yhteistyötä paikallisella, alueellisella, rajat ylittävällä ja alkuperäiskansatasolla.

Saamelaiden palvelujen kehittämishankkeen aikana on saamelaisalueen henkilöstöllä korostunut tarve yhteistyössä suunnitella ja kehittää saamelaista varhaiskasvatustoimintaa. Työntekijöiden välisen osaamisen vaihto edistää myös oman työn kehittämistä. Saamelaisen varhaiskasvatuksen kehittämisen jatkaminen edellyttää säännönmukaisia verkostotapaamisia. Varhaiskasvatussyksiköiden tulee voida pitää vuosittain kehittämis- ja suunnittelutilaisuuksia, joissa työntekijät voivat yhdessä pohtia miten saamelaiset kulttuuriarvot toteutuisivat parhaiten arjen kasvatuskäytännöissä.

⁴³ STM 2004:44-46.

Yhteistyö paikallisten kulttuuritoimijoiden kanssa vahvistaa lasten yhteyttä omaan kieleen ja kulttuuriin. Paikallisten kulttuuritoimijoiden olisi hyvä huomioida toiminnassaan myös varhaiskasvatuksen tarpeet.

Pohjoissaamen kieli on yhteinen Pohjois-Kalotin alueella ja koltansaamen kieli Venäjällä ja Suomessa asuvien koltansaamelaisten kanssa. Saamelaisille rajat ylittävä yhteistyö on luonnollista ja jatkuvaa. Varhaiskasvatusyksiköiden yhteydenpito yli rajojen saamelaisten päiväkotien kanssa vahvistaa saamelaisten yhteenkuuluvuuden tunnetta ja kulttuurien tuntemusta. Saamelaisalueen kunnilla on sopimuksia Ruotsin ja Norjan lähialueen kuntien kanssa varhaiskasvatuspalvelujen ostosta yli rajan.

Myös muilla alkuperäiskansoilla on samanlaisia haasteita oman kielen, kulttuurin ja yhteisöllisyyden ylläpitämiseksi ja vahvistamiseksi. Varhaiskasvatushenkilöstön on hyvä tutustua muiden alkuperäiskansojen hyviin käytäntöihin kielen ja kulttuurin siirtämiseksi tuleville sukupolville. Alkuperäiskansayhteistyö on aloitettu saamelaisen lastenkulttuurikeskuksen toimesta lastenkulttuurin osalta.

8. SAAMELAISEN VARHAISKASVATUKSEN KEHITTÄMINEN

Alkuperäiskansan kielten uhanalaisuus edellyttää viranomaisilta positiivista erityiskohtelua, jolla kielten säilyminen ja uusille sukupolville siirtyminen voidaan turvata. Suunnitelmallisen kielen- ja kulttuurinelvyttämishankkeen laatiminen varhaiskasvatukseen ja perusopetukseen auttaisi palauttamaan saamen kielen sen menettäneille saamelaisille sekä tekemään saamen kielistä saamelaisyhteiskuntaa kannattelevan voimavaran.

Saamelaisen varhaiskasvatuksen haasteena on erityisesti koltta- ja inarinsaamenkielisen varhaiskasvatusmateriaalin tekeminen. Saamelaisen materiaalipankin kehittäminen internetiin on tärkeää saamenkielisen varhaiskasvatusmateriaalin kokoamiseksi yhteen varhaiskasvatushenkilöstön ja vanhempien käyttöön.

Varhaiskasvatuksen sisällön kehittäminen on perustyön osana tehtävää työtä. Pedagogisen toiminnan edellytysten kehittämiseksi on tärkeää kiinnittää huomiota pienryhmien muodostamismahdollisuuteen, toimintaan, tiloihin ja välineisiin. Henkilöstön työolosuhteiden kehittämiseksi on tärkeää huomioida henkilöstön koulutusmahdollisuudet ja työssä jaksaminen.⁴⁴ Henkilöstö tarvitsee tukea ja ohjausta saamen kieleen ja kulttuuriin liittyvien pedagogisten käytäntöjen tunnistamisessa, arvioimisessa ja kehittämisessä. Oman työn kehittäminen auttaa näkemään työtä uudessa valossa, nostamaan sen arvostusta, tunnistamaan omaa osaamista sekä omaksumaan uusia työtapoja ja –menetelmiä.

Kehittämisen haasteena ovat saamelaisten palvelujen kehittämishankkeen aikana luodun kehittämisverkoston ylläpitäminen, yhteistyöedellytysten turvaaminen sekä henkilöstön ja vanhempien osallisuuden vahvistaminen kehittämistyössä. Varhaiskasvatuksen ohjauksesta ja johtamisesta vastaavilla tahoilla on myös keskeinen rooli kehittämistyön etenemisessä.

Saamelaisten palvelujen kehittämistyössä on noussut esiin resurssien puute, joka vaikeuttaa yhteistyön tekemistä ja toiminnan kehittämistä. Saamelaisalueella tarvitaan koko alueen yhteinen saamelainen varhaiskasvatusohjaaja. Varhaiskasvatusohjaajan tehtäviin kuuluisi päivähoidon,

⁴⁴ Heinämäki 2007:10, 13.

kielipesien, esiopetuksen ja neuvoloiden kanssa tehtävä yhteistyö sekä ohjaus ja tiedottaminen saamen kieleen, kulttuuriin, kasvatukseen ja monikielisyyteen liittyvissä asioissa.

8.1. Varhaiskasvatuksen henkilöstön saatavuus, koulutus ja osaaminen

Saamelaisen varhaiskasvatuksen suurimpana haasteena on saamenkielisen koulutetun henkilöstön saatavuus. Saamelaisista lähtökohdista suunniteltua ammatillista ja korkea-asteen koulutusta tulisi voida opiskella saamelaisten kotiseutualueella. Suomessa ei järjestetä saamenkielistä varhaiskasvatusalan koulutusta. Oulun yliopistossa, opettajankoulutuslaitoksessa on kiintiö (2 paikkaa) syntyperäisille saamenkieliselle lastentarhanopettajahakijoille suomenkieliseen koulutukseen. Lähin saamelaista varhaiskasvatusopetusta tarjoava korkeakoulu sijaitsee Pohjois-Norjassa. Suomalaisilla saamenkielisillä on oikeus hakeutua Norjaan opiskelemaan lastentarhanopettajiksi⁴⁵.

Saamelaisalueen koulutuskeskuksessa Inarissa on järjestetty sosiaali- ja terveysalan perustutkintoon johtavaa lähihoitajakoulutusta vuodesta 1997 alkaen. Koulutus on helpottanut äidinkieleltään saamenkielisen koulutetun henkilöstön saatavuutta. Opetussuunnitelmaan sisältyy kaikille yhteisenä vain 2 opintoviikkoa saamen kielen opetusta ja 2 (ov) monikulttuurisuus opintoja. Vapaasti valittaviin opintoihin (10 ov) voi sisällyttää saamen kielen ja kulttuurin opintoja. Saamelaisalueella järjestettäviin koulutuksiin tulisi sisällyttää huomattavasti enemmän saamen kielen ja kulttuurin opintoja.

Varhaiskasvatushenkilöstön työtehtävät ovat pedagogisesti, sosiaalisesti ja yhteiskunnallisesti muuttuneet vaativammiksi. Lasten kielitaidon erilainen taso ja yksilölliset tarpeet asettavat työntekijöille omat lisähaasteensa. Varhaiskasvatuksessa aikuisten keskinäiset suhteet ja työssä jaksaminen heijastuvat lapsiin ja hoitopaikan ilmapiiriin. On tärkeää panostaa henkilöstön työssä jaksamiseen, työnohjaukseen ja kouluttautumiseen. Kasvattajan on hyvä pohtia omia toimintatapojaan ja keskustella erilaisten tilanteiden aiheuttamista tunteista ja reagointitavoista.

Varhaiskasvatushenkilöstö tarvitsee tukea ja osaamisen vahvistamista

- pedagogisten käytäntöjen ja menetelmien arvioimisessa ja kehittämisessä
- yhdenmukaistamisprosessin vaikutusten ja järjestelmien tunnistamisessa; miten ne ohjaavat ajattelua ja toimintaa⁴⁶ (kolonialismi)
- lasten saamen kielen ja kulttuurin vahvistamisessa
- saamen kielissä ja kulttuureissa
- oman saamelaisen ammatti-identiteetin vahvistamisessa
- saamelaisen kulttuurin lähtökohdista tapahtuvan varhaiskasvatuksen tavoitteiden, sisällön ja toimien suunnittelussa
- kulttuuriymmärryksen merkityksestä kielen ja kulttuurin säilyttäjänä
- monikielisyyskasvatuksessa.⁴⁷

Saamelaisten palvelujen kehittämishankkeen aikana on ilmennyt tarve suunnitella ja järjestää koulutusta kielipesähenkilöstölle ja vanhemmille saamen kielen ja kulttuurin elvyttämisestä.

⁴⁵ STM 2007:54.

⁴⁶ Balto 2008:62.

⁴⁷ Saamelaiskäräjät 2008, viitattu teoksessa SSG

8.2. Varhaiskasvatuspalvelujen monimuotoisuus

Saamelaisten perhe- ja työelämän yhteensovittamiseksi tulisi kehittää saamenkielisten varhaiskasvatuspalvelujen monimuotoisuutta järjestämällä avointa kerho- ja leikkitoimintaa sekä osa-aikaisia varhaiskasvatuspalveluja. Monimuotoistaminen mahdollistaisi paremmin saamelaisten perinteisistä ja yhdistelmäelinkeinoista toimeentulonsa saavien perheiden tarpeiden huomioimisen päivähoitoaikojen järjestelyissä ja hoitomuotojen toteuttamisessa.

Lähteet:

- Aikio Aimo 2000: Olbmo ovdáneapmi. Davvi Girji OS, Kárášjohka.
- Aikio Aimo 2007: Saamelainen elämänpolitiikka, lisensiaattitutkielma, Lapin yliopisto, Rovaniemi.
- Aikio Samuli ym. 2000: Siiddastallan – siidoista kyliin. Inarin saamelaismuseon julkaisuja no 3. Kustannus Pohjoinen, Jyväskylä.
- Balto Asta 2008: Sámi oahpaheaddjit sirdet árbevirolaš kultuvrra boahhtevaš buolvvaide. Dieđut 4/2008. Sámi allaskuvla.
- Heinämäki Liisa 2007: Kehittämistyö osana varhaiskasvatuksen perustehtävää. Stakes, Jyväskylän alueyksikkö. www.socom.fi/dokumentit/ruori/puolimatkka/puolimatkka_liisa_heinamaki.pdf
- Helander 2000: Saamelainen maailmankuva ja luontosuhde. Teoksessa Beivvi mánát, Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.
- Jefremoff Irja: http://www.samimuseum.fi/saamjiellem/suomi/tieto_etusivu.html
- Keltikangas-Järvinen, Liisa 2009: Keltikangas-Järvinen lasten päivähoitosta. <http://yle.fi/elavaarkisto/?s=s&g=5&ag=113&t=&a=6820>
- Lehtola Veli-Pekka 1997: Saamelaiset – historia, yhteiskunta ja taide. Kustannus-Puntsi, Inari.
- Magga Petra 2004: ”Sie et voi olla muuta ko olet” – Kasvatusantropologinen tutkimus saamelaisten maailmankuvasta ja identiteetistä. Pro gradu –tutkielma, Lapin yliopisto.
- Morottaja Matti 2007: Inarinsaamen kielen tilanne sekä kielenhuolto- ja tutkimustarpeet. www.kotus.fi/files/716/inariSelvitys2007.pdf
- Morottaja Matti: <http://www.siida.fi/anaras/yleistietoa/yleistietoa.html>
- Olthuis Marja-Liisa 2003: Uhanalaisen kielen elvytys: esimerkkinä inarinsaame. Virittäjä 4/2003.
- Opetushallitus 2000: Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2000. Yliopistopaino, Helsinki.
- Pasanen Annika 2003: Kielipesä ja revitalisaatio. Karjalaisten ja inarinsaamelaisten kielipesätoiminta. Pro gradu tutkielma, Suomalaisugrilainen laitos, Helsingin yliopisto.
- Saamelaiskäräjät 2006: Kestävän kehityksen ohjelma 2006. Saamelaiskäräjät.
- Saamelaiskäräjät 2008: Lausunto syrjäntälautakunnalle saamelaisten lasten kielellisten ja kulttuuristen oikeuksien turvaamisesta päivähoitossa. www.samediggi.fi/dokumentit/lausunnot2008
- Saarsalmi Olli 2008: Päivähoidon turvallisuussuunnittelu, Stakes ja Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki.
- Sosiaali- ja terveysministeriö 2004: Lapsi, perhe ja ruoka. Imeväis- ja leikki-ikäisten lasten, odottavien ja imettävien äitien ravitsemussuositus. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2004:11, Helsinki.
- Sosiaali- ja terveysministeriö 2004: Lastenneuvola lapsiperheiden tukena. Sosiaali- ja terveysministeriön oppaita 2004:14, Helsinki.
- Sosiaali- ja terveysministeriö 2002: Varhaiskasvatuksen valtakunnallisista linjauksista. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2002:9, Helsinki.
- Sosiaali- ja terveysministeriö 2005: Varhaiskasvatuksen liikunnan suositukset. Sosiaali- ja terveysministeriön oppaita 2005:17, Helsinki.
- Sosiaali- ja terveysministeriö 2007: Varhaiskasvatuksen henkilöstön koulutus ja osaaminen. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2007:7, Helsinki.
- Sosiaali- ja terveysministeriö 2009: Varhaiskasvatuksen uudistamisen linjauksia. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2009:28, Helsinki.
- Stakes 2005: Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. Toinen tarkistettu painos, 2005. Stakes. Oppaita 56.
- Suomen saamelaisten keskusjärjestö 2000: Saamelaislasten kasvatusta kieleen ja kulttuuriin tukeva toimintaverkostoprojekti 1998-2000,SSG.

Liitteet:

- Liite 1. Varhaiskasvatusta ohjaavat sopimukset ja lait
- Liite 2. YK:n lapsen oikeuksien sopimus lyhyesti (lähde: http://www.lapsiasia.fi/lapsen_oikeudet)
- Liite 3. Saamenkieliset varhaiskasvatusyksiköt Suomessa
- Liite 4. Saamelaisen varhaiskasvatussuunnitelman laatimiseen osallistuneet henkilöt

Liite 1. VARHAISKASVATUSTA OHJAAVAT SOPIMUKSET JA LAIT

Kansainväliset sopimukset

Varhaiskasvatuksen arvopohjaa linjaavat monet kansainväliset sopimukset. Suomi on ratifioinut monia kansainvälisiä sopimuksia, joilla se sitoutunut saamelaisen kielen ja kulttuurin säilyttämiseen ja kehittämiseen. Tällaisia ovat mm. Alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskeva Eurooppalainen peruskirja (SopS 23/1998) ja Kansallisten vähemmistöjen suojelua koskeva puiteyleissopimus (SopS 2/1998), KP-sopimus (SopS 7/1976) ja Lapsen oikeuksien sopimus (SopS60/1991). Vuonna 2007 hyväksytty YK:n alkuperäiskansoja koskeva julistus osoittaa moraalisenä asiakirjana myös suuntaa alkuperäiskansojen ihmisoikeuksien kehittymiselle tulevaisuudessa.

Lapsen oikeuksien sopimus velvoittaa sopimusvaltiota turvaamaan lapsille osuuden yhteiskunnan voimavaroista, oikeuden osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon ja yhteiskuntaelämään sekä oikeuden suojeluun ja huolenpitoon. Päivähoidossa lapsen osallisuudessa on kyse yhteisöön kuulumisesta ja siihen vaikuttamisesta. Sopimuksessa painotetaan lapsen edun näkökulmaa kaikissa lasta koskevissa toiminnoissa.

Suomen lainsäädäntö

Perustuslain perusoikeussäännöksissä varhaiskasvatuksen toteuttamisessa keskeisiä oikeuksia ovat yhdenvertaisuus, ihmisarvon loukkaamattomuus, yksilön vapauden ja oikeuksien turvaaminen, uskonnonvapaus, lapsen oikeutta osallistua ja vaikuttaa oman arkensa ja kehitystasonsa kannalta tärkeisiin asioihin sekä kielelliset ja kulttuuriset oikeudet.

Suomen perustuslain mukaan saamelaisilla on alkuperäiskansana oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan (PL 17.3 §). Julkisen vallan velvollisuutena on perustuslain 22 §:n mukaan turvata perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Saamelaisen perusoikeussäännös yhdessä 22 §:n kanssa velvoittaa julkista valtaa tukemaan saamelaisen alkuperäiskansan oman kielen ja kulttuurin kehittämistä. Saamelaisen kielellisistä oikeuksista on säädetty saamen kielilaissa (1086/03).

Muut varhaiskasvatuksessa huomioitavat lait ja yleiset linjaukset: yhdenvertaisuuslaki, laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista, laki sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista ja varhaiskasvatussuunnitelman perusteet.

Laki lasten päivähoidosta

Lasten päivähoidosta annettu laki (875/1981) velvoittaa kuntia huolehtimaan siitä, että lasten päivähoitoa voidaan antaa lapsen äidinkielenä olevalla saamen kielellä (11 §).

Lasten päivähoidosta annetun asetuksen (239/1973) 1 a §:n (1336/1994) mukaan lasten päivähoiton kasvatustavoitteisiin kuuluu muun muassa saamelaisen oman kielen ja kulttuurin tukeminen yhteistyössä kyseisen kulttuurin edustajien kanssa.

Liite 2. YK:N LASTEN OIKEUKSIEN SOPIMUS LYHYESTI

1. Jokainen alle 18-vuotias on lapsi.
2. Lapsen oikeudet kuuluvat jokaiselle lapselle. Ketään lasta ei saa syrjiä hänen tai hänen vanhempiansa ominaisuuksien, mielipiteiden tai alkuperän vuoksi.
- 3 Lapsia koskevia päätöksiä tehtäessä on aina ensimmäiseksi otettava huomioon lapsen etu.
4. Valtion on toteutettava Lapsen oikeuksien sopimuksen määräämät oikeudet.
5. Valtion on kunnioitettava vanhempien tai muiden lapsen huoltajien vastuuta, oikeuksia ja velvollisuuksia lapsen kasvatuksessa.
6. Lapsella on oikeus elämään. Valtion on taattava mahdollisimman hyvät edellytykset lapsen henkiinjäämiselle ja kehitykselle omaan tahtiin.
7. Lapsi on rekisteröitävä heti syntymän jälkeen. Syntyneellä lapsella on oikeus nimeen ja kansalaisuuteen. Lapsella on oikeus tuntea vanhempansa ja olla ensisijaisesti heidän hoidettavanaan.
8. Lapsella on oikeus säilyttää henkilöllisyytensä, kansalaisuutensa, nimensä ja sukulaissuhteensa.
9. Lapsella on lähtökohtaisesti oikeus elää vanhempiensa kanssa, jos hänellä on hyvä ja turvallista olla heidän kanssaan. Vanhemmistaan erossa asuvalla lapsella on oikeus tavata ja pitää säännöllisesti yhteyttä kumpaankin vanhempansa. Tapaaminen voidaan estää, jos se on lapsen edun vastaista.
10. Jos lapsi ja hänen vanhempansa joutuvat eri valtioihin, on valtion velvollisuus käsitellä hakemus perheen jälleenyhdistämiseksi myönteisesti ja viivyttämättä.
11. Valtion pitää estää lasten laitton kuljettaminen maasta toiseen.
12. Lapsella on oikeus vapaasti ilmaista mielipiteensä kaikissa itseään koskevissa asioissa
13. Lapsella on mielipiteidensä ilmaisemiseksi oikeus hakea, vastaanottaa ja levittää tietoa ja ajatuksia vapaasti, kunhan se ei loukkaa muiden oikeuksia.
14. Lapsella on oikeus ajatuksen-, omantunnon ja uskonnonvapauteen.
15. Lapsella on oikeus liittyä yhdistyksiin ja toimia niissä.
16. Lapsella on oikeus yksityisyyteen, kotirauhaan ja kirjesalaisuuteen.
17. Lapsella on oikeus saada tiedotusvälineiden kautta sellaista tietoa, joka on tärkeää hänen kehityksensä ja hyvinvointinsa kannalta.
18. Vanhemmillä on ensisijainen ja yhteinen vastuu lapsen kasvatuksesta. Heillä on oikeus saada tukea tehtäväänsä.
19. Lasta on suojeltava kaikelta väkivallalta, välinpitämättömältä kohtelulta ja hyväksikäytöltä.
20. Lapsella, joka ei voi elää perheensä kanssa, on oikeus saada erityistä suojelua ja tukea.
21. Lapsia voidaan adoptoida, jos se on lapsen kannalta paras vaihtoehto
22. Pakolaislapsella on oikeus saada tarvitsemansa erityinen huolenpito.
23. Vammaisen lapsen pitää saada parasta mahdollista hoitoa ja apua, joka edistää hänen itseluottamustaan ja osallistumistaan.
24. Lapsella on oikeus elää mahdollisimman terveenä ja saada tarvitsemansa terveyden- ja sairaudenhoito.
25. Syntymäkotinsa ulkopuolelle sijoitetulla lapsella on oikeus hänelle annetun hoidon ja hänen sijoituksensa perusteiden ajoittaiseen tarkistamiseen.
26. Lapsella on oikeus sosiaaliturvaan.
27. Lapsella on oikeus hänen kehityksensä kannalta riittävään elintasoon.
28. Lapsella on oikeus saada maksuttomasti perusopetusta.
29. Koulutuksen on kehitettävä lapsen yksilöllisiä taitoja, ihmisoikeuksien sekä lapsen oman kielen ja kulttuurin kunnioitusta, vastuullista kansalaisuutta, suvaitsevaisuutta sekä ympäristön suojelua.
30. Vähemmistöryhmään tai alkuperäiskansaan kuuluvalla lapsella on oikeus omaan kulttuuriinsa, uskontoonsa ja kieleensä.
31. Lapsella on oikeus lepoon, leikkiin ja vapaa-aikaan sekä taide- ja kulttuurielämään.
32. Lapsella ei saa teettää työtä, joka haittaa hänen opintojaan tai vahingoittaa hänen terveyttään tai kehitystään.
33. Lasta on suojeltava huumeilta ja laittomalta huumekaupalta.
34. Lasta on suojeltava kaikenlaiselta seksuaaliselta hyväksikäytöltä.
35. Valtioiden on estettävä lapsikauppa.
36. Lasta on suojeltava kaikelta hänen hyvinvointiaan uhkaavalla hyväksikäytöltä.
37. Lasta ei saa kiduttaa. Lasta ei saa rankaista julmalla tai halventavalla tavalla. Lapsen vangitsemisen tulee olla viimesijainen keino ja silloinkin on huomioitava hänen ikänsä mukaiset tarpeet.
38. Alle 18-vuotiasta ei saa värvätä armeijaan eikä hän saa osallistua sodankäyntiin. Aseellisissa selkkauksissa on suojeltava lapsia.
39. Väärinkäytösten uhriksi joutunutta lasta on autettava toipumaan ja hänen sopeutumistaan yhteiskuntaan on edistettävä.
40. Lakia rikkonutta lasta on suojeltava ja hänen oikeuksiaan on kunnioitettava.
41. Jos valtion kansallinen lainsäädäntö turvaa lapselle paremmat oikeudet kuin tämä sopimus, sitä on noudatettava.
42. Valtion on huolehdittava, että kaikki kansalaiset tietävät lapsen oikeudet.
43. - 54. Nämä artikkelit ovat päätöksiä sopimukseen liittymisestä, muuttamisesta, valvonnasta, siitä raportoimisesta ja sopimuksen muusta voimassaolosta.

Liite 3. SAAMENKIELISET VARHAISKASVATUSYKSIKÖT SUOMESSA**SAAMELAISTEN KOTISEUTUALUE:****Enontekiön kunta:**

Pohjoissaamenkielinen ryhmäperhepäiväkoti Miessi, Hetta.
Kaksikielinen ryhmäperhepäiväkoti Touhula, Karesuvanto.

Inarin kunta:

Pohjoissaamenkielinen ryhmäperhepäiväkoti Urbi, Inari.
Pohjoissaamenkielinen ryhmäperhepäiväkoti Násti, Ivalo.
Inarinsaamenkielinen kielipesä Kielâpiervâl, Inari.
Koltansaamenkielinen kielipesä, Ivalo.

Sodankylän kunta:

Pohjoissaamenkielinen kielipesä, Vuotso.

Utsjoen kunta:

Utsjoen päiväkoti, saamenkielinen osasto Duottaraski, Utsjoki.
Karigasniemen saamenkielinen päiväkoti Gollerássi, Karigasniemi.

MUU SUOMI:**Rovaniemen kaupunki:**

Etelärinteen päiväkoti, saamenkielinen päiväkoti, Beaivelottážit, Etelärinne.

Oulun kaupunki:

Mäntylä-Snellmannin päiväkoti, saamenkielinen kerho, Mäntylä.

Liite 4. SAAMELAISEN VARHAISKASVATUSSUUNNITELMAN LAATIMISEEN OSALLISTUNEET HENKILÖT

SAAMELAISEN VARHAISKASVATUKSEN KEHITTÄMISTIIMI

Guttorm Sari	Saamelaiskäräjät Poske Saamelaisyksikkö
Nordberg Aura	Utsjoen kunta
Saarela Pirkko	Inarin kunta
Magga Siiri	Pohjoissaamenkielinen ryhmäperhepäiväkoti Urbi Inari
Semenoff Pirjo	Koltansaamen kielipesä Ivalo
Kangasniemi Rirva	Inarinsaamen kielipesä, Inarinsaamenkielen yhdistys
Ketola Taina	Enontekiön kunta
Pietikäinen Anu	Inarin kunta
Ruotsala Pia	Saamelaiskäräjät

KEHITTÄMISTYÖHÖN OSALLISTUNEET SAAMELAISEN VARHAISKASVATUKSEN TYÖNTEKIJÄT

Aikio Ara Utsjoen päiväkoti,saamenkielinen osasto
 Aikio Bigga, saamenkielinen ryhmäperhepäiväkoti Miessi, Enontekiö
 Aikio Satu, **inarinsaamen kielipesä**, Inari
 Gaup-Juuso Kirsten Ellen, saamenkielinen ryhmäperhepäiväkoti Miessi, Enontekiö
 Guttorm Aslaug, Utsjoen päiväkoti, saamenkielinen osasto Duottaraski
 Guttorm Else Utsjoen päiväkoti,saamenkielinen osasto
 Guttorm Heidi, saamenkielinen päiväkoti Gollerássi, Karigasniemi
 Halmiainen Eila, Enontekiön kunnan varhaiskasvatusohjaaja
 Huhtamalla Eija Ivalon päiväkoti Inarin kunta
 Huhtamalla Hanna, pohjoissaamenkielinen ryhmäperhepäiväkoti Násti, Ivalo
 Inkinen Sari, Utsjoen kunnan varhaiskasvatusohjaaja
 Ketola Saara, kaksikielinen ryhmäperhepäiväkoti Touhula, Karesuvanto
 Lehtola Raija, inarinsaamen kielipesä, Inari
 Magga Inga-Saara, pohjoissaamenkielinen ryhmäperhepäiväkoti Násti, Ivalo
 Magga Katja, pohjoissaamenkielinen kielipesä, Vuotso
 Niemelä Sari, saamenkielinen päiväkoti Beaivelottážat, Rovaniemi
 Näkkäläjärvi Saara, saamenkielinen ryhmäperhepäiväkoti Miessi, Enontekiö
 Pieski Merja, saamenkielinen päiväkoti Gollerássi, Karigasniemi
 Pohjonen Lilja, Koltansaamen kielipesä, Ivalo
 Ruokolainen Jaana, Utsjoen päiväkoti, saamenkielinen osasto Duottaraski
 Valkeapää Liisa, kaksikielinen ryhmäperhepäiväkoti Touhula, Karesuvanto

SAAMETIIMI

Guttorm Sari	Saamelaiskäräjät Poske Saamelaisyksikkö
Näkkäläjärvi Anne-Maria	Enontekiön kunta
Näkkäläjärvi Anne	Saamelaiskäräjät Poske Saamelaisyksikkö
Pietikäinen Anu	Inarin kunta Saamelaisten Saamenkielisten sosiaalipalvelujen kehittämisyksikköhanke
Ruotsala Pia	Saamelaiskäräjät
Saarela Pirkko	Inarin kunta
Tuovinen Marja	Sodankylän kunta
Vuolab Marketta	Utsjoen kunta

MUUT SAAMELAISEN VARHAISKASVATUSSUUNNITELMAN LAATIMISEEN OSALLISTUNEET

Aikio Aimo, asiantuntija
 Guttorm Helena, asiantuntija
 Kuuva Petra, asiantuntija
 Magga-Vars Petra, asiantuntija

Moshnikoff Jouni, asiantuntija
Moshnikoff Satu, asiantuntija
Sanila Tarja, asiantuntija
Wesslin Heini, asiantuntija

Näkkäljärvi Riitta, projektityöntekijä, saamelaisten sosiaalipalvelujen kehittämissyksikkö –hanke
Vesterinen Kerttu Pohjois-Suomen sosiaalialan kehittämissyksikkö Lapin toimintayksikkö